

UNIVERZITET U SARAJEVU

FILOZOFSKI FAKULTET

PREDSTAVLJANJE DRUGOGA U DJELU

***AL-I‘TIBĀR* USĀME IBN MUNQIDA**

(ZAVRŠNI MAGISTARSKI RAD)

Mentor: prof. dr. Munir Mujić

Kandidat: Lejla Mehanović

Sarajevo, septembar 2022.

SADRŽAJ

UVOD	2
1. IBN MUNQID I NJEGOVA <i>KNJIGA POUKE</i>	3
2. DRUGOST	4
2.1. Neprijateljstvo	5
2.2. Krivovjerstvo	7
3. FRANCI KAO RATNICI	10
3.1. Hrabrost	10
3.2. Strašljivost	14
3.3. Razjedinjenost	14
4. MORALNO-KARAKTERNE OSOBINE	16
4.1. Dehumanizacija	16
4.1.1. Đavoli	18
4.1.2. Životinje	20
4.2. Netolerantnost	20
4.3. Varanje	22
4.4. Manjak morala	25
4.5. Okrutnost i oholost	27
4.6. Nisu svi isti	28
4.6.1. Neprilagodljivost	30
4.6.2. Udomaćeni	32
5. ZAOSTALOST FRANAKA	34
5.1. Ograničenost uma	34
5.2. Medicina	37
5.3. Pravosuđe	38
ZAKLJUČAK	40
LITERATURA	41

UVOD

Krećući se pisanim tragovima povijesti, mnoštvo je prilika i prizora putem kojih se možemo uvjeriti i upoznati, kako s pozitivnim i prijatnim iskustvima jednih naroda s drugima, tako i onim negativnim i nepoželjnim. Prikazom Drugoga bavi se imagologija, grana književnosti koja za predmet proučavanja ima književne predodžbe o stranim zemljama i narodima, kao i o vlastitoj zemlji i narodu, ali na ovom posljednjem nije fokus našeg rada.

Naime, tema ovog rada je upravo jedno od tih povijesnih iskustava, predstavljanje jednog Drugoga, a, konkretno, riječ je o tome kako je arapsko-islamski svijet doživio i posmatrao Zapadnjake, odnosno Franke, dakle svoje Druge, u doba križarskih ratova, burnog i previrućeg doba koje je ostavilo velikog traga i sudjelovalo u oblikovanju i Zapadnog i arapskog svijeta.

Temu ćemo obrađivati na temelju iskustva i bilješki arapskog hroničara 'Usāme ibn Munqida sadržanih u njegovom djelu *Kitāb al-'i 'tibār* koje ćemo u radu nazivati *Knjiga pouke*. Obzirom da je Autor koristio naziv (الإفرنج al-'ifranġ)¹ za narode koji su dolazili sa Zapada, odnosno narode Evrope, odnosno križare, mi ćemo se koristiti terminom *Franci* u ovom radu.

Rad smo podijelili u pet poglavlja u kojima smo, nakon poglavlja o 'Usāmi ibn Munqidu i njegovoj knjizi, nastojali pokazati kakav su dojam ostavili Franci na autora *Knjige pouke*, ali i na druge pripadnike njegovog naroda. Najprije će biti riječi o posmatranju Drugog kao neprijatelja i krivovjernika te razlozima zbog kojih se to dogodilo. Zatim slijedi poglavlje koje govori o Francima kao ratnicima, opisujući neke od njihovih podviga. Poglavlje koje zauzima najviše prostora jeste ono koje govori o moralno-karakternim osobinama Franaka, nakon čega slijedi opis njihovog mentalno-socijalnog statusa, odnosno zaostalosti Drugoga, čime se završava glavni dio rada i dolazi do zaključka.

Prilikom pisanja rada, korištena je prije svega analitička, a zatim induktivna metoda, kao i deskriptivna i metoda komparacije. Smatramo bitnim napomenuti da se nismo primarno bavili komparacijom osobina dvije suprotne strane, tj. Franaka i muslimana, već smo komparaciju koristili u okviru predstavljanja određene slike Franaka.

Zadatak ovog rada je da u *Knjizi pouke* uoči i izdvoji opise Drugoga i da predstavi sliku koju je Drugi ocrtao u očima Prve strane, odnosno sliku koja se javlja o Drugome prilikom čitanja memoara 'Usāme ibn Munqida.

¹ Vidi: 'Usāma ibn Munqid, *Kit āb al-'i 'tibār*, al-maktab al-'islāmiyy, Bayrūt, 2003, str. 53.

1. IBN MUNQID I NJEGOVA KNJIGA POUKE

Arapsko pleme Banū Munqid̄ vladalo je sirijskim gradom po imenu Šejzer u vrijeme kada se rodio njegov najistaknutiji predstavnik – 'Usāma ibn Munqid̄. Rodio se 1095, a umro 1188. godine, godinu dana nakon što su muslimani iz ruku krstaša povratili Jerusalem u svoje ruke. Pored toga što su historičari saglasni da je 'Usāmina porodica bila vladajuća u tom području u to vrijeme, navode i to da je iznjedrila mnoge književnike i pjesnike, od kojih je, svakako, najpoznatiji upravo 'Usāma.² „Jedan dio svog dugog i komplikovanog života proveo je kao diplomata te je mnogo vremena proveo razgovarajući s Francima u Jerusalemu, a nekoliko puta je i posjetio taj grad.“³

Budući da je živio u tom burnom periodu križarskih ratova, u uglednoj porodici, podučen je vještinama poput lova, ratovanja, diplomatije, istakao se u hrabrosti i viteštvu, a pored toga uzimao je dio vremena i da ostavi pokoji trag na papiru. S obzirom na navedene životne okolnosti, nesumnjivo je da su njegova pisana svjedočanstva itekako životopisna. Ta svoja svjedočanstva, ovaj čuveni muslimanski historičar, iznio je u djelu *Kitāb al-'i'tibār – Knjiga pouke*.

U *Knjizi pouke* autor je sakupio sjećanja kojima pripovijeda o svojim avanturama, svakodnevnici te putovanjima po gotovo cijelom islamskom svijetu. U sklopu toga, 'Usāma ibn Munqid̄ je predstavio detaljnu sliku Franaka koju je formirao na osnovu onih saznanja koja su mu bila dostupna prilikom susreta s njima, bilo da je riječ o ratnom, mirnodopskom ili prijateljskom okruženju. Bitno je istaknuti da je, uprkos svim negativnim iskustvima, nastojao da bude objektivan prilikom pisanja svoje knjige.⁴ Događaji i podaci koje je navodio u vezi s Francima, poklapaju se s onim što su navodili historičari. *Knjiga pouke* predstavlja jedan važan historijski izvor koji govori o događajima iz najdužih pohoda u povijesti – križarskih pohoda. Vrijednost *Knjige pouke* ogleda se i u tome što donosi neispričane priče i podatke iz povijesti, te što je jedna od prvih biografskih knjiga u povijesti arapske književnosti,⁵ kao i zbog toga što se ubraja u prva djela arapske književnosti koja se bave slikom Drugoga.⁶

² Vidi: Muḥammad 'Adnān Qaytāz, *'Usāma ibn Munqid̄ wa al-ḡadīd min 'āṭāriḥ wa 'aš'āriḥ*, <https://www.sauress.com/alhayat/30971934>

³ Al Jazeera Bakans, *Križarski ratovi u očima Arapa*, <https://youtu.be/n9yEzd8vLBU>, pristupljeno 6.3.2022.

⁴ Vidi: Barā'a Maḥmūd al-Saqrāt, *Kitāb al-'i'tibār li 'Usāma ibn Munqid̄ dirāsa taḥlīliyya*, magistarski rad, Univerzitet Mu'ta, Mu'ta, Jordan, 2011. str. 73-89.

⁵ Vidi: Walīd Fikrī, *Kitāb al-'i'tibār li 'Usāma ibn Munqid̄: 'Awwal sīra ḍatiyya fī al-tārī (ḥ) al-'arabiyy*, <https://raseef22.net/article/63749-كتاب-الاعتبار-لأسامة-بن-منقذ-أول-سيره>

⁶ Vidi: 'Ibrāhīm al-'Arīs, *Kitāb al-'i'tibār li 'Usāma ibn Munqid̄: 'Iḥtarim al-'ā(h)ar wa law kāna 'aduwwak*, <https://aljamal.com/كتاب-الاعتبار-لأسامة-بن-منقذ-احترم-الأخر-ولو-كان-عدوك>

2. DRUGOST

Fenomen Drugoga moguće je pronaći u gotovo svim razdobljima povijesti. Svako društvo, kako ima svoje Sebstvo, ima i Drugost. Odnos između određene zajednice, grupe, naroda i njihovog Drugog je dinamičan, jer je ta zajednica, u većoj ili manjoj mjeri, podložna promjeni, te se tako stalno redefiniiraju odrednice Drugoga, u skladu sa Svojim stanjem u datom vremenu, a na to stanje može upravo da utječe taj Drugi, bilo direktno ili indirektno. Podjela naroda, odnosno grupa na Mi i Oni/Drugi naročito je istaknuta u vrijeme naglih društvenih promjena i kulturnih kontakata.⁷ Kontekst vremena i prostora određuje shvaćanje i prihvaćanje Drugoga. „On je (...) procjenjivan kao drugačiji po raznovrsnim kriterijima, kao što su vanjština, jezik, konfesionalna pripadnost ili pripadanje određenome kulturnom krugu.“⁸ Definišući Drugoga ujedno definišemo Sebe, kao njegovu kontrastnu sliku.

Nerijetko se dešava da se Drugi demonizuje, prikazujući njegove pripadnike kao negativce i neprijateljski nastrojene prema Nama, i to bez razloga. Sukobi su najpogodniji za stvaranje ove vrste predodžbi. U ovom radu ćemo se, između ostalog, baviti i pitanjem demonizacije Franaka, gdje ćemo iznijeti primjere iz *Knjige pouke* u kojima autor navodi svoju viziju Drugoga.

„Saraceni⁹, koji su bili izabrani neprijatelji kršćanstvu, su viđeni kao i fizička i duhovna prijetnja kršćanstvu. Fizička zato što su predstavljali bijesnog neprijatelja u bici, a duhovna što bi u slučaju kad bi Saraceni bili pobjednici, same duše kršćana bile u smrtnoj opasnosti:“¹⁰ Kazano možemo u potpunosti obrnuti i primijeniti i na predodžbu o Francima u očima muslimana, na osnovu onoga što zatičemo u bilješkama 'Usāme ibn Munqida. On je zabilježio šok kojeg su doživjeli muslimani dolaskom Franaka, kao i nesretnu situaciju u kojoj su se zbog njih našli.

„Slika drugog u nekoj javnosti jasno može uputiti na povijesne i trenutačne odnose dvaju naroda, na njihovu mijenu, na pozitivan ili negativan utjecaj jednog naroda na politički i/ili društveni život drugog, odgovoriti na pitanje koliki je taj utjecaj i je li ga uopće bilo, i slično.“¹¹

⁷ Vidi: Dubravka Mllinarić i Snježana Gregurović, „Kartografska vizualizacija i slika Drugoga na primjeru višesturko graničnih prostora“, *Migracije i etničke teme*, 27, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2011, str. 347.

⁸ Isto, str. 368.

⁹ Srednjovjekovni naziv za sve Arape, a jedno vrijeme i za sve muslimane.

¹⁰ Nizar F. Hermes, *The (European) Other in Medieval Arabic Literature and Culture Ninth-twelfth Century Ad*, Palgrave macmillan, New York, 2012, str. 164.

¹¹ Arijana Kolak, „Dalmatinsko-Mađarski odnosi 1848./1849. Slika Mađara u Zori dalmatinskoj“ u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 23, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2005, str. 245.

Kroz *Knjigu pouke* vidjet ćemo kakav su to trag i dojam ostavili muslimani i Franci jedni na druge, naročito Franci na muslimane, i da li su ti tragovi ostavili utjecaja na svakodnevni život.

Prilikom predstavljanja slike Drugoga, nerijetko se daje prednost i promovira superiornost svega onoga što smo Mi, nasuprot onoga što se javlja kao obilježje Drugoga. Da li je to slučaj i sa predstavljanjem Drugoga u *Knjizi pouke*, vidjet ćemo u narednim poglavljima ovoga rada. Kao što smo i spomenuli, sukobi su plodno tlo za stvaranje predodžbi Drugoga, tako smatramo za shodno da najprije spomenemo 'Usāmin pogled na Franke kao neprijatelje.

2.1. Neprijateljstvo

Srednjovjekovni muslimani smatrali su zapadnjake vječnim neprijateljima islama i muslimana. Smatrani su nasljednim neprijateljima islamske vjere i tradicionalnim protivnicima muslimana.¹² Primajući islam, arapski svijet je dobio novu suprotnost – ono što nije islam, dakle, nemuslimane – nakon čega su se razvila nova neprijateljstva. Samim tim, kako je religija jedna od najbitnijih ljudskih odrednica i osjećaja, nešto čemu se pridaje mnogo pažnje, svi oni koji nemaju istu religijsku odrednicu su Drugi. Tako se kroz povijest razvila trajna dihotomija islam-kršćanstvo, a uz to i neprijateljstvo jednih spram drugih. Međutim, vraćajući se u kontekst 'Usāminog djela, govoreći o ratnim sukobima koji su se dešavali i među pripadnicima iste religije, treba napomenuti da se ovdje, dakle u *Knjizi pouke*, radi uglavnom o ratnom neprijatelju, koji je u ovom slučaju religijski Drugi, ali je općepoznato da religija nije jedina stvar zbog koje su se vodili i vode ratovi te da je u tom pogledu širok spektar mogućih neprijateljstava i mogućih Drugih.

Franke Ibn Munqid̄ imenuje kao neprijatelje, čemu je razlog njihovo ratovanje protiv muslimana, čiji su povodi donekle zamršeni, ali se najviše naziru religijski motivi, kao i osvajanje teritorija. 'Usāma, opisujući ratove protiv franačkih neprijatelja, igra ulogu, najprije ratnog, a kroz kasnije godine i književnog branitelja islamskih teritorija. Kao očevidac, autor *Knjige pouke*, među ostalim, ispisuje retke o događaju iz 1115. godine kada je seldžučki sultan Muḥammad Šāh poduzeo veliki pohod protiv krstaša. Muslimanska vojska je napala Kafartab. Pošto su uvidjeli da se pod Kafartabom kopa podzemni tunel, Franci shvatiše da im se piše zlo

¹² Vidi: N. Hermes, op. cit, str. 137.

i zapališe tvrđavu. S obzirom da je muslimanska vojska nadjačala neprijatelja i brojem i snagom, oni se predadoše:

„Sve su zarobljenike, naime, sakupili pod nadstrešnicu pred Bursukovim šatorom, kako bi bila određena visina otkupa koji će se za njih tražiti. On, koji beše seržant, upita: „Koliko ćete uzeti za mene?“ „Tražimo šest stotina dinara“, odgovoriše mu, na šta se on posprdno nasmeja i reče: „Ja sam običan seržant i moja mesečna plata iznosi dva dinara. Odakle mi šest stotina dinara?!“ Zatim ponovo sede među svoje drugove. Beše to gorostasani čovek, pa emir, plemeniti vođa, koji sam beše jedan od najstasitijih velmoža, reče mom ocu – neka im se Alah obojici smiluje!: „Brate moj, vidiš li ti kakvi su ovo ljudi?! Neka nas Alah od njih sačuva!“¹³

Najvažnije slike rata i općenitog ophođenja Franaka prema muslimanima, ali i među sobom, preciznije, nadređenih prema podanicima, reflektuju tegobnu sudbinu, kako za muslimane ukoliko bi neprijateljima dopali šaka, tako i za njih, jer su neprijatelji sami sebi i jer su sami po sebi i sami prema sebi zli. Ako su Oni prema svojim takvi, šta onda možemo očekivati Mi?!-na ovaj način bismo mogli protumačiti ovaj 'Usāmin zapis. To je društvo s vlastitim poretkom moći i vrijednosti. U jednom od narednih poglavlja, ponovo ćemo se dotaći franačkih vrijednosti, odnosno onoga čemu su oni pridavali značaj te šta, ili koga, su ponižavali. Ophođenje vladara i moćnika prema podređenima, oslikava moralno-vrijednosno stanje neke zajednice. To što su Franci i muslimani neprijatelji je donekle očekivana i razumljiva pojava, međutim, kada se neprijateljstvo dešava unutar jednog naroda, izraženo kroz sukobe, tlačenja ili na neki drugi način, to je jedna dodatna negativna strana. Da li je među muslimanskim redovima bilo sličnih situacija, može se također iščitati iz *Knjige pouke*, međutim, međumuslimanski odnosi, kao ni slika muslimana, nisu tema ovog rada. Navest ćemo još jedan citat iz *Knjige pouke* u kojem se Franci, kao i na mnogo drugih mjesta, konkretno nazivaju neprijateljima:

„Gospodaru moj, bila je ovo moja prva bitka. Međutim, kad sam video kako Franki sustižu naše ljude, smrt mi se učinila nevažnom pa sam se okrenuo i navalio na neprijatelje s namerom da budem ubijen ili da zaštitim sav taj svet.“¹⁴

Ovim riječima se obratio 'Usāma ocu po povratku iz svoje prve bitke 1119. godine. Tom prilikom je neprijateljima zadao mnogo rana, jednog je ubio, što je mislio da se desilo s još

¹³ 'Usāma ibn Munqid, *Knjiga pouke*, preveo sa arapskog jezika: Darko Tanasković, Partenon, Beograd, 2008, str. 88.

¹⁴ Ibn Munqid, op. cit, str. 48.

jednim vojnikom, ali se u suprotno osvjedočio kada je nakon tih dešavanja otišao kod amidže, o čemu priča sljedeće: „Odem ja tako kod njega, a kad tamo, jedan Franak u njegovom društvu. Stric mi reče: 'Ovaj riter je došao iz Arameje sa željom da vidi konjanika koji je viteza Filipa pogodio kopljem. Franki su se, naime, zadivili tom udarcu koji je probio pancir s obe strane, a ranjenog viteza ipak ostavio u životu.“¹⁵

U ovom 'Usāminom kazivanju možemo da uočimo kako su Franci, što on i priznaje, a o čemu ćemo i na drugim mjestima pisati, pridavali značaj viteštvu i cijenili dobre ratnike.

Dakle, ratovanja i nesretna sudbina mnogih arapskih naselja, doprinijeli su nastanku provalije između dva neprijatelja, Arapa i Franaka, koja se nije premostila ni tokom narednih dugih stoljeća. Iskustvo 'Usāme, koje je stekao kroz godine svoga života u koje su utisnuti ratni tragovi, utjecalo je na formiranje njegovog stava i prikazivanje Franaka kao „religioznog“ Drugog u očima muslimana, ali i kao njihovog najvećeg vojnog neprijatelja. Sami sukobi, koje smo i koje ćemo navesti, veoma dobro prikazuju prirodu historijskog i vjerskog neprijateljstva između muslimana i Franaka.

2.2. Krivovjerstvo

Možda najveća i najbitnija razlika između 'Usāminog i franačkog naroda, najbitnija odrednica koja se ne prašta, jeste vjera, odnosno, iz čijeg god ugla gledano, nevjerstvo Drugoga. Vjera, kao cjelokupan sistem življenja, u bitnoj mjeri uređuje život čovjeka, njegove navike, interesovanja itd. Budući da je nošena i gajena duboko u srcu, sve ono što je u suprotnosti s njom, istovremeno, u suprotnosti je i s njenim nosiocima. Ukoliko se radi o suštinskim pitanjima, te stvari se ne prevazilaze jednostavno. Tako 'Usāma, kao musliman, Franke doživljava kao nevjernike, što ih u većini slučajeva stavlja na drugu stranu, prikazuje kao Druge:

„Video sam takođe kako je jedan Franak došao emiru Muinudinu – neka mu se Alah smiluje – dok se ovaj nalazio u Kupoli na Steni i rekao mu: 'Hoćeš li da vidiš Boga kao dete?' 'Hoću', odgovori ovaj, a Franak nas povede i sve iđaše pred nama dok nam ne pokaza sliku Marije kojoj

¹⁵ Isto, str. 48.

je u krilu sedeo mali Hrist – spasen bio! – pa reče: 'Ovo je Bog kad je bio mali'. Uistinu je Bog visoko uzdignut nad onim što o njemu govore nevernici!¹⁶

Franački Drugi u Ibn Munqidovom tekstu predstavlja ono što je u suprotnosti sa „musliman“. Taj Drugi je zastupnik nevjersta i direktno je povezan s neredom i lošim. Zanimljivo je da se 'Usāma, spomenuvši ovaj događaj, nije mnogo osvrtao i ostavio, što bismo mogli očekivati, neki duži komentar, obzirom da je riječ o jednoj od najvećih razlika između muslimana i Franaka. Kazivanje je popratio samo jednom rečenicom o nevjernicima. Kao da nam time poručuje da on nema šta dodati na to, da je ta zabluda toliko jasna, da je suvišno bilo šta kazati, jer zdrav razum takvo tumačenje ne može prihvatiti. Franci nisu sposobni da uzmu pouku, a riječi: „Uistinu je Bog visoko uzdignut nad onim što o Njemu govore nevjernici“, pametnom su dosta. U 'Usāminom tekstu uočava se i razumijeva beskompromisan stav i velika odbojnost spram franačke vjere. Kako ćemo kasnije vidjeti, mnoge negativne prizore kojima opisuje stanje Franaka, koji su bili povezani sa razumijevanjem o muslimanskom Ja i nemuslimanskom Drugom, smješta u binarni kontekst Mi protiv Njih, pozicionirajući drugost Franaka unutar vjerskog okvira u kojem su u trajnom sukobu istina i laž.

Međutim, religija sama po sebi, iako je dovoljna za formiranje drugosti, nije u isto vrijeme sasvim dovoljan niti apsolutan razlog za isključivo neprijateljstvo, odnosno prijateljstvo, ako imamo u vidu da je 'Usāma imao u svojoj blizini mnoge ljude franačke vjere, kao i to da su nerijetko pripadnici iste vjere iz različitih razloga izražavali neprijateljstvo jedni spram drugih i stvarali dihotomni odnos Mi-Oni. U kontekstu rečenog možemo navesti citat iz djela *Križari u očima Arapa* u kojem stoji:

„U Antiohiji su, kao i drugdje, kršćani srednjeg istoka, a to bijahu Grci, Ermenci, maroniti i jakobiti trpjeli dvostruko tlačenje dolaskom Franaka. Njihova zapadnjačka braća po vjeri sumnjčila su ih zbog sažaljenja prema Saracenicima i odnosili su se prema njima kao prema manje vrijednima, dok su istovremeno njihovi sunarodnici muslimani u njima vidjeli prirodne saveznike osvajača. Doista, granica između vjerske i nacionalne pripadnosti praktički nije postojala. (...) A kada su muslimani govorili o „ummi“, imali su na umu zajednicu svih vjernika muslimana.“¹⁷

¹⁶ Isto, str. 157.

¹⁷ Amin Maalouf, *Križari u očima Arapa*, preveo sa engleskog jezika: Adnan Omanović, Bemust, Sarajevo, 1999, str. 49.

Drugost Franaka i razlika od muslimanskog Ja je srazmjerna stepenu njihovog nevjerstva i neprijateljstva njihove vjere i njezinih sljedbenika. Dakle, ono što čini muslimansko Ja je razina uvjerenja i njegova implementacija u djelima, a ono što čini Drugoga je razina otuđenja od islama. To može da varira u zavisnosti od urote prema muslimanima s ciljem ratovanja s njima. Na osnovu ovoga, nevjernici se dijele na dvije skupine: oni koji ratuju protiv muslimana i oni koji to ne čine.¹⁸ U tom smjeru će se i slika Drugoga mijenjati ovisno o faktorima kao što su rat-mir, daljina-bliskost i sl.

Iščitavajući *Knjigu pouke*, primijetit ćemo da, zaista, 'Usāma nigdje Drugoga nije omalovažio zato što je druge boje, društvene klase i sl. Podjela na Mi i Drugi se u osnovi temelji na onome što je postavljeno u prethodnom pasusu. Iz spomenute bogobožnosti i uvjerenja – načina interpretiranja vjere i snage samog vjerovanja – tačnije, zbog nedostatka bogobožnosti, dolazi do podjela. Tako se oni koji se smatraju bližim izvoru i na višem stepenu bogobožnosti osjećaju superiornijim. I to gledano iz perspektive svakog pojedinca ili zajednice.

¹⁸ Vidi: N. Hermes, op. cit, str. 172.

3. FRANCI KAO RATNICI

3.1. Hrabrost

Kako smo već u uvodu spomenuli, 'Usāma potiče iz ugledne plemićke porodice. Podvige svog oca, a uz njega i amidže, koje je mnogo poštovao, spomenuo je u svojoj *Knjizi pouke*. 'Usāma nam je tako ispričao da su spomenuta dvojica, otac i amidža, hrabro i junački vodili bitke protiv Franaka. Jedan od sukoba s njima, odvio se 1110. godine kod Tel Milha, kad je vojska iz Tripolija krenula na Šejzer i utaborila se pred njim.¹⁹ Vezano za ovaj sukob s Francima, 'Usāma spominje da je tada bio dječak koji je pratio oca i amidžu u lov koji se pretvorio u sukob, ali ne ističe posebno nikakve osobine neprijatelja, no možemo zaključiti da je, još od malih nogu, on sam počeo da se kiti hrabrošću, kao i da je primjećuje i vrjednuje kod drugih.

U ovom dijelu ćemo se konkretnije posvetiti toj osobini Drugoga, koju 'Usāma, kako se da zaključiti, nije prikrivio niti želio da to uradi, već, naprotiv, na više mjesta ju je istakao. On u mnogim prilikama i primjerima hvali franačke vitezove, odajući im priznanje za hrabrost i junaštvo. Dakle, nije prikrivao to pozitivno svojstvo neprijatelja, već možemo da zaključimo da je bio objektivan i nije polijegao stereotipima. U kontekstu franačke hrabrosti, ispričao je događaj iz 1111. godine. Evo kako to opisuje:

„I sam Maudud – neka mu se Alah smiluje! – imao je izvanrednu pešadiju, koja, svrstana u redove, zauze položaj južno od vode, dok su Franki svoj logor postavili severno od nje. Tokom čitavog dana naši i Maududovi pešaci sprečavali su Franke da piju, a i da uopće priđu vodi. Kad pade noć, neprijatelji digoše logor s namerom da se vrata u svoju zemlju, jer ih naši ljudi držahu u okruženju.“²⁰

Nastavljajući dalje pripovijedanje o događaju, spominje kako se jedan franački konjanik izdvoji i napade muslimanske vojnike i uspije da prodre u dubinu muslimanskog pješačkog stroja. Ubijen mu je konj, a on izranjavan, međutim, kao pješak je uspio da se, boreći se sam protiv svih, probije do svojih saboraca. Kasnije su ga vidjeli, a na tijelu je nosio tragove silnih rana.²¹

¹⁹ Vidi: Ibn Munqid, op. cit, str. 64.

²⁰ Isto. str. 80, 81.

²¹ Vidi: Isto, str. 81.

Primjećujemo da, prepričavajući ovaj događaj, 'Usāma u prvi plan ističe hrabrost i spretnost franačkog junaka i tom prilikom ne umanjuje njegove vrijednosti. Na više mjesta u *Knjizi pouke* aludira se ili direktno govori o tome da je jedna od rijetkih franačkih vrlina hrabrost. Njihovi vladari su je posebno cijenili, po njoj su se ratnici rangirali, zbog nje nagrađivali, a zbog njenog odsustva, kako ćemo vidjeti iz narednog primjera, i kažnjavali.

Događaj koji se desio vjerovatno 1129. godine, kada su se Franci ulogorili pred Šejzerom, a jedan 'Usāmin saborac natjerao dvojicu franačkih vitezova, zanimljiv je, između ostalog, zbog sljedećeg 'Usāminog navoda:

„Boemund, vladar Antiohije, posmatrao je sve što se dešavalo. Čim su ona dvojica konjanika pristigla u logor, on posla svoje ljude, koji im oduzeše štitove i učiniše ih jaslama za stočnu hranu, naredi da im se obore šatori i otera ih, govoreći: 'Zar jedan usamljeni muslimanski konjanik da natera u bekstvo dvojicu franačkih vitezova! Vi niste muškarci, vi ste žene!’²²

Dakle, već smo u nekoliko primjera navodili 'Usāminu pohvalu franačkom junaštvu. On se, također, lično osvjedočio u strašne udarce kopljem koje je nepoznati franački vitez zadao jednom muslimanskom konjaniku. Reklo bi se diveći, 'Usāma o tom udarcu govori:

„Koplje mu je polomilo tri rebra s leve i tri s desne strane, a šiljak ga je pogodio tačno u lakat, raspolutivši ga kao što kasapin razdvaja zglobove. Umro je istoga časa.“²³

'Usāma nije posezao za omalovažavanjem franačke vojne snage. Odavao je priznanje njihovoj hrabrosti i, kao vješt ratnik, uočavao je njihove fenomenalne poteze i taktike koje zaslužuju priznanje, kao i one koje naziva sramnim i bijednim. Mogli bismo reći da je nastojao biti prilično objektivan i u tom pogledu. 'Usāma je, opisujući Franke u ratnim podvizima, pokazao spremnost da ne zanemari i da istakne njihovu odvažnost, junaštvo i hrabrost. Iako postignut uglavnom u ratnim okolnostima, direktni kontakt omogućio je uviđanje najistaknutijih obilježja Drugoga.

Posmatrajući 'Usāmin put, iz vremena njegovog boravka u Damasku 1140. i nekoliko godina unaprijed, ponovo nailazimo na zapaženu i zabilježenu franačku hrabrost. Ovog puta se ona ogleda u sukobu s leopardom. U to vrijeme u Hunaku se nalazila ruševina crkve, a samo mjesto

²² Isto, str. 75.

²³ Isto, str. 56.

je pripadalo „franačkom vitezu po imenu Sir Adam, sotoni nad sotonama.“²⁴ Na prozor crkve svaki dan se penjao leopard gdje bi odmarao, a potom odlazio. Obaviješten o tome, Sir Adam je odlučio da ga ubije. Međutim, kad se pojavio ispod prozora, leopard skoči na njega i usmrtilo ga. Mještani Hunaka ga potom prozvaše „leopard borac protiv nevjernika“.²⁵

Ovim putem nam 'Usāma ističe hrabrost Franka Sir Adama, ali i demonizuje njegovu ličnost i time ga predstavlja jednom od najzloglasnijih ličnosti koje je spomenuo u *Knjizi pouke*.

Međutim, kao da nije mogao sam sebi objasniti kako da se uz mnoštvo negativnih osobina nađe ta, kod njega posebno hvaljena, hrabrost, i to što cijene i uvažavaju čak i vitezove neprijatelja:²⁶ „Jedina ljudska vrlina koja se može sresti kod Franaka – neka im Alah uskrati svoju pomoć! – jeste hrabrost.“²⁷ - ovim riječima 'Usāma počinje prepričavati jedno od svojih sjećanja, a zatim nastavlja: „Među njima prvenstvo i visok položaj pripadaju isključivo vitezovima, koji su za njih jedini pravi ljudi. Samo se njihovo mišljenje cijeni, oni odlučuju i naređuju.“ U nastavku, 'Usāma pojašnjava na osnovu čega je izveo zaključak o prvenstvu vitezova, te kazuje kako se obratio kralju Fulku u vezi s ukradenim ovcama, nakon čega je on sazvaio vitezove da održe sastanak i donesu odluku o 'Usāminom slučaju, što je ovog puta bilo i u njegovu korist:

„Ovakvu odluku, kad je vitezovi jednom donesu, ne može da izmeni ili opozove ni sam kralj niti bilo ko drugi od franačkih velmoža. Vitez kod njih uživa zaista izuzetan ugled.“²⁸

Vidimo u navedenom primjeru još jednu sliku Franaka u 'Usāminim očima. Negirajući im ijednu vrlinu, izuzev hrabrosti on ih ustvari posredno ocrnjuje.

Na više mjesta u *Knjizi pouke*, kako smo dosad zaključili, uočljiva je 'Usāmina fasciniranost franačkom hrabrošću, koju često, tako pozitivnu, ne može da poveže sa Njima, – koje drži tako negativnima. Ova osobina je dobila veliko interesovanje i mnogo prostora u *Knjizi pouke* u kojoj joj se nije nanijela šteta niti se na bilo koji način omalovažila, odnosno nije Franke potcijenio u tom pogledu. To može biti iz razloga što je 'Usāma ratnik i emir te shodno tome, a i njegovom vremenu, radi se o osobini koja visoko kotira na ljestvici vrlina.

²⁴ Vidi: Isto, str. 128.

²⁵ Isto, str. 128.

²⁶ Vidi: al-Saqrāt, op. cit, str. 74.

²⁷ Ibn Munqid, op. cit, str. 75.

²⁸ Isto, str. 76.

Uz hrabrost i junaštvo, 'Usāma je pohvalio još jednu ratničku vrlinu Franaka – predostrožnost. On 1144. godine odlazi u Egipat gdje provodi burne godine u međumuslimanskim ratovanjima, kao i onim protiv Franaka. Tom prilikom se, spomenuvši konkretno borbe oko Askalona, uvjerio da su Franki „Alah ih prokleo! – najpredostrožniji ratnici“.²⁹ U prilog predostrožnosti i ratne taktike, možemo spomenuti i sljedeći opis:

„Činilo se da Francima nedostaje brzina i činilo se kao da im se ne žuri odvratiti na ponovljene napade, a oni bijahu poznati majstori odbrane. Glavna snaga njihove vojske ležala je u teškim oklopima kojima su njihovi vitezovi imali zaštićena cijela tijela, a ponekad čak i njihove konje.“³⁰

Naročito iz razloga što je u vrijeme franačke invazije arapski svijet bio uveliko podijeljen, Zapadnjaci su u muslimanskim očima izgledali kao velika sila, osnažena svojom odlučnošću, ratničkim osobinama i relativnom solidarnošću.³¹

Suprotno navedenom, na sljedećim stranicama ovoga rada ćemo ukazati i na onu drugu stranu franačkog ratovanja koju je autor spomenuo, istina – u bitno kraćim i rjeđim navodima. Iako općenito hrabri junaci i odvažni vitezovi, u svoj svojoj brojnosti, mora da se pojavi i predstavi strana kukavičluka i razjedinjenosti. „U vrijeme neprekidne ratne ugroze bila je važna reprezentacija Drugoga kao neprijatelja i (poželjno) inferiornoga vojnog suparnika, k tome i nevjernika, kojeg se i vizualno nastoji omalovažiti i time posredno potaknuti otpor. Predočavanje Drugoga kao inferiornoga posebno je naglašeno jer on predstavlja suparničku skupinu (imperij) koja pretendira ili na dijelove zemalja od zajedničkog interesa ili ih već posjeduje. Ovdje se ujedno naslućuje kako se određena skupina boji vanjskoga Drugoga jer on ugrožava njezin teritorijalni integritet.“³²

²⁹ Isto, str. 18.

³⁰ A. Maalouf, op. cit, str. 42.

³¹ Vdi: Isto, str. 110.

³² D. Mllinarić i S. Gregurović, op. cit, str. 359.

3.2. Strašljivost

Upoređivanje je izražajan način iskazivanja koje ima sposobnost isticanja neke osobine. Upoređujući sukobljene strane, 'Usāma navodi usporedbu samog Tankreda: „Vi ste konjanici kod mene i svaki od vas ima platu kao sto muslimana, a ono tamo su seržanti (tj. pješadija), pa opet niste u stanju da ih potisnete s njihovog položaja.“³³

Citirajući franačkog vladara, ističe njegovo spontano priznanje u vezi s hrabrošću i sposobnostima muslimana u odnosu na Franke. Iako je smatrao neprijatelje izuzetno vrsnim ratnicima, u 'Usāminom tekstu se ipak donekle osjeti osjećaj superiornosti. Zadivljen hrabrošću Franaka, na više mjesta u svojoj knjizi je spomenuo i hrabrost muslimana, svojih sunarodnjaka, tako da se ne može steći dojam da su Drugi, što se tiče 'Usāminog viđenja, u toj osobini prednjačili.

3.3. Razjedinjenost

Da stanje kod Drugih nije bilo tako idealno, autor nam ukazuje i kada govori o njihovoj povremenoj razjedinjenosti. Naime, iako to u kasnijim godinama amidžinog života, zbog raznih razloga, nije bio baš u potpunosti isti slučaj, u mladosti je 'Usāma bio veoma mio u očima svoga amidže, a i ovaj u njegovim. Oko 1122. godine je amidža svome bratiću povjerio da krene s njegovom ženom i djecom i odvede ih do utvrde Misjaf, a sve pod vojnom pratnjom. Amidža i otac su krenuli za njima da ih isprate, a po povratku ka Šejzeru shvatiše da su upravo Franci iz Arameje, s kojima je tada vladalo primirje, počeli da pljačkaju, plijene i ubijaju i da su zauzeli njihove kuće: „Svaki od njih postavi na kuću svoj krst i istače svoju zastavu.“³⁴

Pošto su se 'Usāmin otac i amidža s nekoliko ljudi približavali gradu, a stanovnici tvrđave počeli donositi tekbire, „Alah, slavljen bio, u srca Franaka posla strah i pometnju. Oni promašiše mesto gde prethodno behu prešli vodu, pa krenuše da se na konjima i oklopljeni bacaju u reku, ali mimo gaza, tako da se mnogi podaviše. Konjanik bi uletao u vodu, ispadao iz sedla i tonuo, a konj bi sam isplivao. Oni koji su uspeli da se spase dadoše se u bekstvo, ne vodeći računa jedni

³³ Ibn Munqid, op. cit, str. 78.

³⁴ Isto, str. 174.

o drugima, a bilo ih je stvarno mnogo, dok su moj otac i stric imali uza se svega desetak najmlađih slugu.“³⁵

Na više mjesta u *Knjizi pouke* može se zapaziti slika izdaje od strane Franaka, čemu su, zaključujući iz 'Usāminih memoara, bili skloni. Međutim, u ovom dijelu se može izvući zaključak da franački borci nisu naročito bili odani jedni drugima, tačnije, nisu se borili jedni za druge. Strah za sopstveni život može da pomete neke dragocijene ljudske osobine poput empatije, brige za drugim, što je donekle u koliziji s hrabrošću. Ovim primjerom se daje na znanje da, ni u pogledu zajedništva i sloge, nije sve tako idealno kod Drugih. „Slika 'drugih' kao konstrukcija nastala unutar određenog društveno-povijesnog konteksta je isprepletana sa slikom 'nas' i potrebna da bi slika o nama bila bolja, ali, istovremeno, i naša idealna slika potrebna je da bi se drugi dodatno unizio.“³⁶

Uzevši u obzir sve događaje iz *Knjige pouke*, možemo zaključiti da ni muslimanska strana nije u potpunosti posjedovala to jedinstvo, navodi se dosta primjera razjedinjenosti i brige za vlastiti interes. Međutim, analizirajući isključivo navedeni citat, hrabrošću manje skupine i njihovom slogom, pojačava se doživaljaj stanja Drugoga kao suprotnosti, čime dolazi do izražaja njihova razjedinjenost. Navest ćemo još jedan odlomak iz *Knjige pouke* kojim nam je 'Usāma predstavio i drugu stranu ranije opisane franačke hrabrosti – spremnost na povlačenje:

„Kada je gospodaru Antiohije, dok se nalazio pred Damaskom, javljeno da su mu muslimani pobili sve ljude, on u prvi mah ne poverova, rekavši da to ne može biti istina, jer da je u Kafartabu ostavio sto vitezova kadrih da iziđu na kraj sa svim muslimanima zajedno. Alah – slavljen bio! – odluči da muslimani pobjede Franke i pod Damaskom, desetkuju ih i zaplene sve njihove jahaće i tovarne životinje. Tako Franki odstupiše od Damaska, naterani na bedno i sramno povlačenje. Hvala neka je Alahu, Gospodaru svetova!“³⁷

³⁵ Isto, str. 174.

³⁶ Ana Tomljenović, „Slika Hrvata u srpskim i Srba u hrvatskim udžbenicima povijesti za osnovnu školu“, *Povijest u nastavi*, Vol. X, br. 19 (1), Društvo za hrvatsku povjesnicu, Zagreb, 2012, str. 1.

³⁷ Ibn Munqid, op. cit, str. 134.

4. MORALNO-KARAKTERNE OSOBINE

4.1. Dehumanizacija

Neposredno iskustvo ili dospjele informacije mogu utjecati na stvaranje određenih predodžbi o pojedincima ili narodima, onim bliskim ili dalekim i nepoznatim. Predodžbe o Drugome uglavnom su bile proizvod dva kulturna sistema: vjerskih zajednica i imperijalne pripadnosti, i oba su bila neosporni referencijalni okviri. Predočavanjem Drugoga iznose se ujedno i predodžbe o samome sebi, što dovodi do hijerarhizacije kultura.³⁸

Uz prenošenje iskustava i informacija o komadiću povijesti kojoj je svjedočio, 'Usāma, hotimično ili ne, prenosi i sliku Drugoga. „(...) Samim izborom određenih podataka autor stvara sliku o nekom narodu, bila ona pozitivna ili negativna.“³⁹ Suprotstavljanjem elemenata, u našem slučaju najčešće islamskog-kršćanskog, moralnog-nemoralnog, zdravog-bolesnog, humanog-nehumanog, ističe se superiornost vlastite kulture nad kulturom Drugoga.

Moralno-karakterne osobine Franaka, opisane u *Knjizi pouke*, su one koje treba da nam privuku pažnju, ukoliko želimo da istražujemo autorovu anti-franačku retoriku Drugosti. Širokim spektrom primjera, 'Usāma otkriva strukture shvaćanja i odnosa i ilustruje ih. Opisujući pojedine Franke, 'Usāmino korištenje pogrdnog naziva, umnogome doprinosi prenošenju negativne slike na Franke kolektivno. 'Usāma ne štedi da Franke naziva „šejtani“, kao ni toga da pri njihovom spomenu priziva prokletstvo na njih⁴⁰, što u mnogome i ne čudi, obzirom na općenitu sliku koju su muslimani stekli o Francima, nekada čak i prije nego su stigli u njihove krajeve.

Iz određenih navoda zaključuje se da stanje među stanovništvom koje je trebalo da okusi njihovo prisustvo, nije bilo nimalo umirujuće. Naprotiv, zavladao je strah, jer se pročulo da, kuda god su se kretali, da su oglašavali kako su došli istrijebiti muslimane.⁴¹ Međutim, dodatni strah i paniku je izazvalo njihovo ponašanje prema kršćanskim naseljima i njihovim

³⁸ Vidi: D. Mlinarić i S. Gregurović, op. cit, str. 368.

³⁹ Domagoj Švigir, „Slika „drugoga“: predodžbe o Srbima u hrvatskim udžbenicima povijesti za osnovnu školu od 1990. do 2012. godine“, *Historijski zbornik*, Vol. 71, br. 1, Društvo za hrvatsku povjesnicu, Zagreb, 2018, str. 105.

⁴⁰ Vidi: Ḥasan 'Abūd, *Kitāb al-'T'ibār li 'Usāma ibn Munqid. al-'amīr wa al-siyāsiyy wa kitāb al-sīra al-ḍatiyya fī al-marḥala al-ḥariġa 1095-1188*, <https://www.sauress.com/alhayat/31222866>

⁴¹ Vidi: A. Maalouf, op. cit, str. 26, 27.

stanovništvom, za koje se pročulo u muslimanskim krajevima, što nije zvučalo obećavajuće. Ako su kršćanska naselja pljačkali, masakrirali seljake koji su pokušali da im se odupru, ako je istina da su viđeni kako spaljuju živu malu djecu,⁴² šta su onda mogli očekivati muslimani?!

O franačkoj slici, u muslimanskim očima, opisujući ujedno i nasilje koje je bilo historijsko i realno, piše i Amin Maalouf, koji, između ostalog navodi sljedeće:

„U Me'arri je naša vojska kuhala odrasle nevjernike u kazanima, nabadali su djecu na ražnjeve i žderali ih ispečene na vatri.' Stanovnici grada i obližnjih sela oko Me'arre nikada nisu pročitali ovo priznanje franačkog hroničara Radulpha od Caena, ali nikada nisu zaboravili ono što su vidjeli i čuli. Sjećanje na te užase, sačuvano i prenošeno po lokalnim pjesnicima i usmenom predajom, oblikovalo je lik Franaka, koji nije mogao lahko izbljediti. Hroničar Usume Ibn Munkiz, rođen u susjednom gradu Šejzeru tri godine prije ovih događaja, napisao je jednog dana: 'Svi oni koji bijahu dobro obaviješteni o Francima smatrahu ih zvijerima boljima u hrabrosti i borilačkoj žestini, no ni u čemu više, upravo kao što su zvijeri nadmoćne u snazi i agresivnosti.'

Ova nimalo ljubazna procjena tačno je odražavala utisak koji su Franci ostavili nakon dolaska u Siriju: izazvali su mješavinu straha i gađenja kod arapskog naroda koji, iako daleko nadmoćan u kulturi, sasvim bijaše izgubio svoj borbeni duh.

(...) stanovnici područja u kojemu se nalazi grad Me'arra (...) vidjeli su, na primjer, fanatične Franke Tafure kako im jašući njihovim područjima javno obznanjaju da će žvakati meso Saracena i kako se okupljaju oko svojih noćnih logorskih vatri da bi požderali svoj plijen. (...)

Sve je to izgledalo nestvarno, no dokazi su prevagnuli, ne samo u opisanim činjenicama, već i u morbidnoj atmosferi koju odražavaju. U tome smislu jedna rečenica franačkog hroničara Alberta od Aixa, koji je sudjelovao u bici za Me'arru, ostaje nedosegnuta u svojoj užasnosti: 'Naši vojnici se nisu ustegnuli od jedenja mrtvih Turaka i Saracena; također pojedose i pse!'⁴³

⁴² Isto, str. 27.

⁴³ Isto, str. 74-76.

4.1.1. Đavoli

Imajući u vidu prethodno spomenute navode o slici Drugoga za muslimanski svijet, sada ćemo navesti i konkretne primjere iz *Knjige pouke* u kojima autor naziva Franke đavolima, lišavajući ih ljudskih osobina. Među njegove zabilješke iz najranijeg perioda života, spada događaj koji se zbio kada je vladar Antiohije, Tankred, napao Šejzer, 1108. godine. U vezi s tim događajem 'Usāma opisuje hrabri poduhvat jednog franačkog viteza kojeg opisuje na jedan karakterističan način:

„Jedan franački đavo od viteza ode pred Tankreda i reče mu: 'Naredi da mi se napravi drveni sanduk u koji ću sjesti, a vi me onda spustite zbrda dole do njih pomoću lanaca koje treba dobro učvrstiti oko sanduka kako ih ne bi presekli mačevima, jer ću inače pasti.' Rečeno-učinjeno.“⁴⁴

Iz navedenog citata jasno se uočava franačko junaštvo, hrabrost i žrtva, što, kako smo ranije spominjali, u *Knjizi pouke* nije prikriveno niti omalovaženo. Međutim, da bi se te osobine prikazale, često je potrebno prikazati i nasilje „hrabrih junaka“. Već od prvih spominjanja Franaka, *Knjiga pouke* kao da pokušava da naglasi njihovu različitost u odnosu na muslimane.

Još jedan od primjera u kojima se Franak naziva đavolom jeste događaj iz 1119. godine kad je 'Usāma prvi put uzeo učešće u bici. Tad je došlo do smjene vladara Antiohije na jedan interesantan način.

„Antiohija je pripadala pravom đavolu među Frankima, zvanom Rožer. On ode na hodočašće u Jerusalim, kojim je vladao princ Balduin, već star čovjek, dok Rožer bježe još mladić. Tom prilikom mladi reče starijem: „Hajde da sklopimo ovakav sporazum: ako umrem pre tebe, neka Antiohija bude tvoja, a ako ti umreš pre mene, neka meni pripadne Jerusalim.“

Obzirom da su obojica dali riječ da će se tako desiti, Rožer vjerovatno u nadi da će kao mladić nadživjeti starca, desilo se po dogovoru, ali suprotno Rožerovim željama. On je, naime, poginuo u sukobu s muslimanima, a Antiohiju preuze Balduin.⁴⁵

Za nas zanimljiv i posebno bitan detalj jesu riječi „pravi đavo među Frankima“. Ponavljajući istu riječ – đavo - relativno često, pri opisivanju Franaka, čini se da autor pokušava da dodatno ocrni i tako tamnu sliku o njima.

⁴⁴ Ibn Munqid, op. cit, str. 83.

⁴⁵ Vidi: Isto, str. 138.

„U najvećem broju slučajeva 'drugima' se pripisuju određena svojstva koja su inferiorna karakteristikama koje se pripisuju vlastitoj skupini, stoga se najčešće može govoriti o pripisivanju negativnih osobina. Različiti su načini na koje se o 'drugima' konstruira negativna slika: već spomenutim pripisivanjem negativnih osobina, sukobom 'nas' i 'drugih' u kojem smo 'mi' gotovo uvijek prikazani kao žrtve 'drugih', navođenjem povijesnih neistina ili izostavljanjem raznih činjenica, itd.“⁴⁶

To što su za muslimane Franci na neki način bili poput đavola, moglo bi se bolje razumjeti ukoliko navedemo riječi G. Le Bon:

„Kad su naši ljudi zauzeli glavnu odbranu, tada smo vidjeli nevjerovatne stvari koje se događaju nad Saracenima. Nekima od njih su bile odrubljene glave, i to je najmanje što im se moglo dogoditi... mogli smo vidjeti na putevima i mjestima Jerusalema dijelove glava, nogu i stopala... ali, sve to je bilo ništa... bilo je toliko krvi u starom hramu Sulejmana, da su mrtva tijela plivala u njemu. Mogli smo vidjeti kako šake plutaju i ruke koje su se zalijepile za tijela koja nisu pripadala njima; nismo mogli razaznati koja ruka pripada kome.“⁴⁷

Potvrđujući i priznavajući spomenuta zvjerstva Radulph od Caena navodi: „Naše trupe u Ma'arri bi kuhale paganske odrasle ljude u kazanima; nabadali bi djecu na ražanj i proždirali ih pečene.“⁴⁸

Kako ne bismo otišli daleko od *Knjige pouke*, zadovoljit ćemo se navedenim citatima, kojima se može objasniti dehumanizacija Franaka. Ovdje moramo spomenuti da u *Knjizi pouke* ne nalazimo slične zapise vezane za opise sukoba muslimana i Franaka, dakle, upotreba riječi „đavo“ nema značajnog slikovitog prikaza koji liči prethodnim.

⁴⁶ D. Švigir, op. cit, str. 106.

⁴⁷ Vidi: N. Hermes, op. cit, str. 156.

⁴⁸ Isto, str. 156.

4.1.2. Životinje

Pričajući o jednom detalju iz sukoba s Francima 1115. godine, 'Usāma kazuje:

„Na ove reči, okrenuh na zapad, ostavih ga u gradu, pa se vratih onom psu, ali on se već beše izgubio među svojimima.“⁴⁹

Riječ „pas“ koju je 'Usāma upotrijebio u navedenom odlomku odnosi se na franačkog vojnika. On pravi komparaciju Franka sa životinjom koja u islamskoj kulturi nosi negativne konotacije i jedan je od simbola nečistoće, i, moglo bi se reći, nečasnoga života. Ukoliko se vratimo na *Knjigu pouke*, vidjet ćemo da je ovakva komparacija rezultat isprovociranosti. Podsjećamo da autor, uopćeno, Francima priznaje samo nekolicinu osobina ljudskosti, što je i sam naveo u svojoj knjizi. Iako, u ovom primjeru, nije sve Franke nazvao psima, kao što smo već spomenuli, ipak ih indirektno upoređuje ili naziva životinjama, što možemo uočiti i na drugim mjestima u *Knjizi pouke*. Time ih na određeni način dehumanizuje.

4.2. Netolerantnost

Zanimljiv je 'Usāmin iskaz o isposniku Hasanu u kontekstu događaja kad su Franci bili pred Šejzerom. Naime, njih i muslimane ovom prilikom dijelila je rijeka Oront. Nekoliko šejzerskih pješaka, uzevši mačeve, preplivalo je do pospalih Franaka i nekoliko ih usmrtilo. Ubrzo je neprijateljima stiglo pojačanje te su se ovi vratili i pobjegli preplivavši rijeku, dok se franačka vojska obrušavala s brda.

„S njihove strane nalazila se jedna bogomolja, nazvana Džamija Abu Medžda ibn Sumeje, u kojoj obitavaše čovek poznat kao Hasan Isposnik. On upravo stajaše na krovu džamije, usrdno se moleći, a na sebi imadaše crno vuneno odelo. Videli smo ga jasno, ali bez ikakve mogućnosti da mu priđemo. Uto pristigoše Franki, sjahaše kod džamijske kapije i popeše se gore k njemu, dok smo mi jednako ponavljali: „Nema snage ni moći do u Alaha! Samo što ga nisu ubili.“ Hasan, međutim, Alaha mi! niti je prekidao molitvu niti se, pak, pomerao s mesta na kome je stajao. Franki se okrenuše, siđoše s krova, uzjahaše konje i udaljiše se, dok je on sve vreme nepomično stajao i molio se. Nijednog trenutka nismo uopšte mogli posumnjati u to

⁴⁹ Ibn Munqid, op. cit, str. 107.

da ih je sam Alah – slavljen bio! – pred njim zaslepio i tako ga sakrio od njihovih pogleda. Neka je slava i hvala Svemogućem, Milostivom!“⁵⁰

Poučeni općim odnosom Franaka spram muslimana, spomenuti učesnici bitke nisu mogli pretpostaviti da se možda Franci nisu obrušili na čovjeka u namazu iz razloga što ih je njihova duhovnost od tog odvratila, nisu ostavili mogućnost njihove samilosti. Tom njihovom činu pripisan je uzrok trenutnog zasljepljenja. Ne možemo precizno tvrditi šta je uzrok navedenom događaju, ali je dakako zanimljiv 'Usāmin stav spram Drugih, koji je vrlo vjerovatno uzrokovan dotadašnjim ratnim iskustvom, kao i vjerskim ubjeđenjem.

Da li se ta slika Franaka mijenjala u 'Usāminim očima i, ako jeste, u kojoj mjeri? U dijelu rada *Nisu svi isti* vidjet ćemo, zapravo, kako 'Usāma opisuje Franke koji su duže vrijeme bili u kontaktu s muslimanima, a u vezu s ovim možemo dovesti i slučaj franačke, a usputno opisano i muslimanske, (ne)prilagodljivosti, o čemu će više biti riječi u zasebnom poglavlju.

„Ne samo da su Križarski ratovi poslužili u onome što je Sari J. Nasir jednom opisao kao 'početak perioda direktnog kontakta između Arapa i Evropljana', već su objema stranama konflikta pružili neviđenu priliku da kulturno i književno eksperimentišu sa 'uvijek i već' problemima Mene i Drugoga. Križarski ratovi su oblikovali percepciju zapadne Evrope o muslimanskom svijetu jednako odlučno kao što su formirali muslimanske poglede na Zapad.“⁵¹

Vežano za franačku (ne)tolerantnost spram drugih religija, možemo spomenuti 'Usāmin slučaj u kojem ga je jedan od Franaka ometao pri obavljanju namaza, budući da je bio ili neupućen ili netolerantan prema islamskom obavljanju molitve. U vezi s tim on navodi primjer „njihove grube neotesanosti“⁵². Naime, kada bi 'Usāma posjećivao Jerusalem, odlazio bi do Mesdžidul-Aksa. Tom prilikom bi mu neki njegovi prijatelji templari oslobađali prostor na kojem bi klanjao. Jedne prilike, kad je 'Usāma stao na namaz, ustrijemi se na njega jedan Franak, okrenu mu lice prema istoku i reče: „Ovako se moli.“ Tad priskoči nekoliko templara, koji ga zgrabiše i udaljiše od 'Usāme. Onaj čovjek ponovo nasrnu, a templari ga izbaciše i počеше da se izvinjavaju 'Usāmi, govoreći da je on stranac i da je tek nedavno došao iz franačkih krajeva i nikada ranije nije vidio da se neko moli drugačije osim okrenut ka istoku. 'Usāma je bio zaprepašten ponašanjem tog „đavola“, promjenom boje njegovog lica, drhtanjem i bijesovima koji su ga spopali pri pogledu na nekoga ko se moli okrenut prema Mekki.⁵³

⁵⁰ Ibn Munqid, op. cit, str. 108.

⁵¹ N. Hermes, op. cit, str. 154.

⁵² Ibn Munqid, op. cit, str.156.

⁵³ Vidi: Isto, str. 156, 157.

4.3. Varanje

Za vrijeme primirja između muslimana i Franaka 1108. godine, Tankred, tadašnji franački vladar, poslao je poruku muslimanima tražeći da mu se privremeno ustupi jedan konj plemenite pasmine. Uz konja, poslan je i jedan rijetko hrabar konjanik, kojeg Tankred, nakon što je ovaj pobijedio u treći, bogato nagradi. Uz nagradu, konjanik je dobio traženu garanciju na plemenito postupanje s njim u slučaju ponovnih sukoba.

Međutim, nakon godinu dana, zametnu se boj, ujedno i prva bitka koju je 'Usāma gledao. Spomeniti konjanik se spletom okolnosti nađe „usred franačkih redova. Ovi ga zarobiše i udariše na hiljadu muka, pa mu čak htedoše iskopati levo oko, ali im Tankred – Alah ga prokleo! – reče: „Iskopajte mu bolje desno oko, pa da mu levo, kad nosi štit, bude zaklonjeno tako da ništa ne vidi!“⁵⁴

Iako su u pitanju okolnosti rata, iznevjeravanje date riječi se smatra nečasnim činom. Bio je to signal 'Usāmi i njegovim sunarodnjacima na dodatni oprez kada su u pitanju Franci. U kontekstu navedenog odlomka, smatramo za shodno navesti termin „moralna nečistoća“, koju spominje al-Qaffāl aludirajući na okrutnost Bizantinaca tokom njihovih ratova.⁵⁵ To postaje glavna tema u muslimanskoj percepciji Franaka tokom križarskih ratova.⁵⁶ Pored navedene nečistoće, vrijedno je na ovom mjestu spomenuti i preostale dvije vrste koje navodi al-Qaffāl, a koje se u našem slučaju, što ćemo vidjeti u nastavku rada, mogu preslikati na muslimansku percepciju Franaka.

„Prva nečistoća, islamski govoreći, je najgora, jer je sinonim za kufr i širk. Percipira se kao 'apstraktna nečistoća' i označava beskompromisnog Drugoga. Druga je 'fizička nečistoća' (...) i to je jedna od najčešće ponavljanih razlika u srednjovjekovnom muslimanskom opisivanju Drugoga.“⁵⁷

Što se tiče prve nečistoće, u jednom od poglavlja analizirali smo percepciju Drugoga. tj. Franaka, kao nevjernika. Također, i u vezi s fizičkom nečistoćom, 'Usāma nije ostao dužan čitaocima predočiti neke razlike između muslimanske i franačke higijene i sl. Polaritet čistog

⁵⁴ Ibn Munqid, op. cit, str. 78.

⁵⁵ Vidi: N. Hermes, op. cit, str. 148.

⁵⁶ Isto, str. 149.

⁵⁷ Isto, str. 148.

Ja i nečistog Drugog je univerzalan i nije svojstven isključivo religiozno-kulturnoj svijesti islama.⁵⁸

Kako možemo uočiti, slika koju su Franci i muslimani formirali jedni o drugima, uglavnom je bila negativna, satkana od međusobnog omalovažavanja i obezvrjeđivanja, a s druge strane isticanja i naglašavanja vlastitih vrijednosti. U pozadini većine njih se nalazi rat, što ukazuje na nemogućnost premošćavanja razlika.

Nastavljajući govor o pronevjeri, donosimo priču o danima nakon osvajanja Kafartaba. 'Usāma navodi kako se muslimanska vojska zaputila put Danisa, ali je presretoše antiohijske trupe kada emir i mnoštvo muslimana bijahu ubijeni.

„Sve to što je zadesilo muslimansku vojsku došlo je kao posledica lukavstva evnuha Lulua, tadašnjeg gospodara Alepa. On se, naime, dogovorio s vladarom Antiohije da prevarom razdvoji muslimanske trupe, a da ovaj drugi onda krene s vojskom iz Antiohije i razbije ih. U skladu s takvim planom, Lulu posla sledeću poruku generalu Bursuku – neka mu se Alah smiluje!: 'Pošalji mi nekoga od emira s odredom vojske da mu predam Alep. Plašim se da se građani Alepa neće složiti s predajom, pa bih stoga voleo da uz emira bude što brojniji odred, s čijom bih pomoći mogao savladati Alepljane.' Bursuk mu otpravi 'emira od armija' Uzbeka sa tri hiljade konjanika. Narednog jutra, međutim, iznenadi ih Rožer – Alah ga prokleo! – i razbi po želji Gospodnjoj.

U Kafartab se, pak, vratiše Franki – Alahom prokleti! – obnoviše ga i naseliše.“⁵⁹

Ovaj postupak franačkog vladara, s obzirom na ratno stanje, neko bi mogao nazvati ratnom taktikom, zavisno s koje strane se posmatra. O franačkoj sklonosti prevari bilo je i ranije spomena, ali, uzevši u obzir cijeli kontekst, ne možemo tvrditi da je vladareva sklonost pronevjeri ujedno i osobina većine pripadnika njegovog naroda. Međutim, s obzirom na cjelokupnu situaciju, odnosno opise stanja naroda u *Knjizi pouke*, jasno je da Franci, generalno, nisu imali plemenite namjere u vezi s muslimanima. Njihov odnos prema ljudskim životima, zatim njihovim vrijednostima, pokazuje taj ratni stil:

„Križari (...) su nahrupili iz zemlje Franaka, sa konačnim ciljem, a to je poniženje islama i istrebljenje muslimana. Franki govore jezikom rata. Vođeni prirodnom sklonošću ka zlu, odlučni su ne samo da šire svoj širk u monoteističkim islamskim zemljama, već i da šire sve

⁵⁸ Isto, str. 149.

⁵⁹ Ibn Munqid, op. cit, str. 87, 88.

vrste fesada (poroka i zla).⁶⁰ Šta se to smatra porocima i zlom, između ostalog, govorit ćemo i u odjeljku *Manjak moralna*.

Tokom 'Usāminog života, i u kasnijem periodu, periodu boravka u Egiptu, 'Usāmini neprijatelji su i dalje Franci. Nećemo spominjati mnoge bitke iz ovog perioda zbog toga što nam 'Usāma ne donosi nikakve nove bitnije ili nespomenute opise ili informacije vezane za njih (Franke), međutim, možemo spomenuti neke činjenice iz 'Usāminih spisa. Nakon desetogodišnjeg egipatskog života, njegovo boravište je ponovo Damask. A Franci? Franci su njegovi trajni neprijatelji. Iz ovog perioda je ostala jedna duboka bol koju su mu oni pričinili, a vezuje se za sljedeći događaj.

Naime, pri preseljenju u Damask, 'Usāmina porodica je ostala u Egiptu. Dobivši ponudu da se vrati u Egipat, 'Usāma o tome porazgovara s al-Malikom al-‘Ādilom, u čijoj je bio službi. Evo šta je o tome, između ostalog, 'Usāma iznio:

„Porazgovarao sam o svemu ovome s al-Melikom al-Adilom i zatražio njegovo mišljenje, pa mi on reče: 'Usamo, kad je konačno došao čas tvoga izbavljenja od Egipta i njegovih smutnji, gotovo da ni sam nisi mogao poverovati, pa zar sada da se ponovo vratiš onamo. Život je prekratak za tako nešto. Nego ću se ja obratiti franačkom kralju i od njega dobiti dozvolu za nesmetan prolaz tvoje porodice, a onda poslati nekoga da ih dovede.' On stvarno tako i učini – neka se Alah smiluje njegovoj duši! – i od kralja dobi dozvolu za bezbedan prolazak kopnom i morem, s krstom utisnutim na njoj.“⁶¹ U nastavku 'Usāma opisuje prolazak svoje porodice kroz franački teritorij i spominje da mu je tom prilikom, uprkos spomenutoj kraljevoj dozvoli za bezbijedan prolazak, zaplijenjen imetak i imetak njegove porodice, u vidu nakita, odjeće, dragocijenosti, sablji, oružja, zlata i srebra, u vrijednosti od približno 30 000 dinara. O svom stanju kad je saznao za takav gubitak kaže:

„Spasenje moje dece, dece moga brata i naših žena učinilo je da mi lakše padne gubitak silnog imetka, osim gubitka knjiga – četiri hiljade dragocenih svezaka, čija će mi propast ostati na srcu kao živa rana sve dok budem živ.“⁶²

Kako smo i zapazili, na nekoliko mjesta u *Knjizi pouke* autor spominje franačku izdaju, odnosno pronevjeru. Od iznimne retoričke važnosti jeste autorov opis cijelog događaja i prenošenje bitnih detalja koji imaju ubjeđivačku snagu. Pažnja se usmjerava na datu riječ, opečaćenu

⁶⁰ N. Hermes, op. cit, str. 159.

⁶¹ Ibn Munqid, op. cit, str. 38.

⁶² Isto: str. 39.

krstom, a koja je potom pronevjerena. To je učinilo ovaj, za 'Usāmu i tako težak događaj, dodatnim razočarenjem. Moglo bi se kazati da 'Usāmina iskustva s Francima, ako ih analiziramo, podsjećaju na Saidove zaključke da (u odnosu islam-Zapad) „većinu njih karakterizira otvoreno neprijateljstvo prema muslimanima i islamu.“⁶³ Dakle, poučeni mnogim događajima, teškim vlastitim iskustvom, muslimani nisu mogli vjerovati Drugome, jer, „Franki su prekršili obećanja više no jedanput“⁶⁴, tako da nije bilo nikakvih naznaka da bi se mogle očekivati promjene u tom pogledu.

4.4. Manjak morala

„Skandaliziran neukošću Franaka, 'Usāma bijaše još dublje šokiran njihovim moralom.“⁶⁵ U dijelu *Knjige pouke* koji nosi naziv „Franci ne znaju za ljubomoru“, pronaći ćemo zapise o nekim događajima s Francima u hamamima. Kulturološka razlika između njih i muslimana je velika te su i norme ponašanja srazmjerne tome. Što je više poznao njihove običaje, autor *Knjige pouke* je Franke smatrao bjednijima. Mimo hamamskih prizora koje nećemo navoditi na ovom mjestu, 'Usāma se zgrožavao na njihovu ljubomoru i, uvodeći nas u priču, kazao je sljedeće:

„Kod njih nema ni traga od ponosa i ljubomore. Dešava se da jedan od njih ide sa svojom ženom i da sretne drugoga, koji bez ustezanja uzme ženu za ruku i odvodi je razgovarajući s njom, dok muž stoji po strani i čeka da žena završi razgovor. Ako se priča oduži, on je ostavlja sa sagovornikom i odlazi svojim putem.“⁶⁶ 'Usāmi nije jasno kako pri jednom narodu mogu da se nađu tako suprotne osobine – odsustvo ljubomore i ponosa i velika hrabrost. U tom kontekstu kaže: „Pogledajte vi sada ovu veliku protivrečnost: kod Franaka nema ni ljubomore ni ponosa, a odlikuju se bezmernom hrabrošću, premda se hrabrost, kao što je poznato, baš rađa iz ponosa i samoljublja, koje po svaku cenu želi da izbegne loš glas.“⁶⁷

⁶³ Ranka Jeknić, „Kulturni imperijalizam Zapada u djelu Edwarda W. Saida“, *Migracijske i etničke teme*, Vol. 22, br. 33, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2006, str. 302.

⁶⁴ A. Maalouf, op. cit, str. 91.

⁶⁵ A. Maalouf, op. cit, str. 207.

⁶⁶ Ibn Munqid, op. cit, str. 157.

⁶⁷ Ibid, str. 159.

'Usāma uspostavlja svojevrsnu antitetičnu relaciju između Franaka i morala. Prema njegovim navodima čitalac može zaključiti da se radi o velikoj moralnoj razlici i polarizaciji muslimana s jedne i Franaka s druge strane. 'Usāma nam poručuje da su oni Drugi na nižem stepenu morala, što je svakako još jedna od negativnih osobina koje nam iznosi o Njima.

Ibn al-Ḥayyāt kazuje:

„Nevjernici ne zabranjuju poroke,
Niti postavljaju granice za ono što je loše.
Kada ubijaju, ne pošteduju nikoga,
Niti uopće pokazuju milost.“⁶⁸

Također, kazivanja u dijelu u kojem govori o događaju u hamamu, koji se odnosi na franački bračni par i njihovo nepoznavanje higijene i divljenje muslimanima u tom pogledu, mogu se tumačiti kao način za izražavanje najviših stepena srama i degradacije. Retorikom iščuđavanja, na koju nailazimo u navedenim odlomcima o hamamima i higijeni, 'Usāma stereotipizuje tu kulturu kao „nekulturnu“, tako da nudi sliku nečistih, necivilizovanih i nemoralnih Franaka. Svijet Franaka se doima kao svijet moralne bezobzirnosti. Međutim, vidjet ćemo u dijelu *Nisu svi isti* kako se neke stvari u 'Usāminoj percepciji donekle mijenjaju.

Primijetili smo da je 'Usāma ostao zatečen, u negativnom smislu, franačkom higijenom, ljubomorom njihovih muškaraca, tačnije njenim odsustvom te bestidnošću i pretjeranom slobodom franačkih žena. Ovi navodi pokazuju „u kolikoj je mjeri slika 'nas' isprepletena sa slikom 'drugih' te koliko je 'drugi' potreban da bi slika 'nas' bila bolja.“⁶⁹ „Mi“ smo upravo ono suprotno od „Njih“. Slika koja se formirala o Francima bila je negativna, a kako su se opisi nizali, postajala je sve lošija.

⁶⁸ Vidi: N. Hermes, op. cit, 160. str.

⁶⁹ A. Tomljenović, op. cit, 15. str.

4.5. Okrutnost i oholost

Ugled porodice u kojoj je rastao, zabave među muslimanskim svijetom i općenito dešavanja iz 'Usāminog životnog kruga, nisu mogli da opravdaju i razumiju ni sljedeću 'Usāminu opasku vezanu za Franke. Oni su, naime, kada se 'Usāma našao među njima u Tiberijasu, svetkovali svoj praznik. Organizovali su utrke na, dotad, za Usamu neviđen način. Na jedan kraj igrališta postavili su prase, a na drugom kraju su se nalazile dvije starice koje treba da se utrkuju do praseta, dok uz svaku od njih ide nekoliko konjanika goneći ih.⁷⁰

„Emir bijaše podjednako dobro obrazovan koliko i profinjen, tako da Usame nije mogao cijeniti ovaj burleskni galski humor.“⁷¹ U Fokusu 'Usāminog prikaza ovog događaja je ponižavanje tih iznemoglih starica te se, kroz dramatizaciju njihove sudbine, ostavlja dojam uvredljivog i ponižavajućeg ophođenja prema nejakim i nezaštićenim slojevima franačkog društva. Time autor ističe nedostatak ljudskog osjećanja, nezasitu okrutnost Franaka, što je, sudeći prema navedenom, njihovo svojstvo i za vrijeme rata i za vrijeme mira. O Francima se ovime oblikuje sve lošija slika te su prikazani kao nemilosrdni i bezdušni.

Ovakvi primjeri distingviraju muslimane od Franaka, jasnije definišući društvene i moralne kategorije, a uz to potiču na hijerarhizaciju kultura. „Različiti elementi kulture klasificiraju se u kategorijama 'viših' i 'nižih', odnosno inferiornosti i superiornosti. Prikazivanje 'naše' i kulture Drugih najčešće ima političke, povijesne ili vjerske konotacije i rijetko je vrijednosno neutralno.“⁷²

Dešava se da pojedini autori stvarajući negativnu sliku drugoga prenose negativne i loše postupke pojedinaca na cijeli jedan narod, međutim, to se ne može reći za ovaj slučaj, s obzirom da u 'Usāminim navodima stoji kako je spomenutim trkama prisustvovala publika, mada to može da upućuje na njihov kolektivni pristanak i slaganje s tim činom, ipak postoji mogućnost izdvajanja pojedinih skupina koje su osuđivale takvo što.

⁷⁰ Vidi: Ibn Munqid, op. cit, str. 160, 161.

⁷¹ A. Maalouf, op. cit, str. 203.

⁷² D. Mllinarić i S. Gregurović, op. cit, str. 347.

4.6. Nisu svi isti

U vrijeme kad je princ Balduin vladao Antiohijom, oslobodio je stanovnike Šejzera novčanih obaveza koje su tada imali prema vladaru Antiohije, iz razloga što su ga 'Usāmin otac i amidža ranije zadužili lijepim ophođenjem prema njemu i posredovanjem u njegovom otkupljivanju iz zarobljeništva. To stanje je potrajalo neko vrijeme, sve dok se, na žalost i nesreću 'Usāminih sunarodnjaka nije pojavio Boemundov sin, kojem je Balduin odmah predao Antiohiju, a sam se vratio u Jerusalem. „Od ruke onog đavola, Boemndovog sina, naš narod zadesi ogromna nesreća.“⁷³

Možemo se osvrnuti na franačko iznevjeravanje riječi. Naveli smo primjer franačke izdaje, međutim, pri spomenu Balduina, vidimo da je on vodio računa o dogovorima i dugovima, barem kako se vidi na ovom primjeru. Primijetan je različit ton kojim 'Usāma govori o spomenutoj dvojici neprijateljskih vođa. Pri opisivanju događaja, uočit ćemo promjene narativa, za što, kako vidimo, postoje razlozi. Na neki način je prvi prikazan kao pozitivan lik, nakon čega uočavamo da su se sukobi između dvije strane stišali, što će kroz nekoliko godina uveliko da se promijeni. Kako se zaoštravaju odnosi, tako ih slijede i oštrije riječi.

Neke Franke je čak nazivao prijateljima u nadi da će pri kontaktu s muslimanima njihovi barbarski običaji postajati postepeno profinjeniji.⁷⁴ Dakle, negativan kritički stav 'Usāma je zauzeo spram većine Franaka, ali ne možemo reći da ih je generalizovao. U skladu sa svojim predznanjem, svako ponaosob formira sliku koja može, ali i ne mora biti sugerirana nekim iskazom ili postupkom. Kultura, mentalitet, mašta i predrasude su ono što će taj iskaz dodatno značenjski nadograditi.

U prilog ovoj tematici i ideji da „nisu svi isti“ možemo spomenuti i to da je u toku primirja između muslimana i franačkog kralja Fulka V, 'Usāma često odlazio upravo kod spomenutog kralja. Franci su mu u takvim prilikama dovodili zarobljenike pa je on neke otkupljivao. Naime, Jednom je Viljem Džiba, kako će 'Usāma reći „pravi đavo među Frankima“,⁷⁵ isplovio u gusarski pohod i zaplijenio brod u kome su se nalazili magribski hodočasnici, njih oko 400. Ti ljudi su dolazili pred 'Usāmu u pratnji svojih vlasnika te je on otkupljivao one koje je mogao. Pošto nije imao dovoljno novca uza se, kada je stigao do emira Muinudina, on je rekao da će za još neke dati novac. Ostale zarobljenike Viljem je htio da proda isključivo sve odjednom, ali

⁷³ Isto, 140. str.

⁷⁴ Vidi: A. Maalouf, op. cit, str. 202.

⁷⁵ Vidi: Ibn Munqid, op. cit, str. 95.

'Usāma nije mogao pristati zbog ponovnog nedostatka novca. Međutim, zarobljenici su uspjeli pobjeći, „onaj prokletnik ih je gonio, ali mu nije pošlo za rukom ni jednog jedinog da uhvati.“⁷⁶

I iz ovog dijela zaključujemo da je 'Usāma mogao ostvariti dijalog i poslovne odnose s nekim Francima, da je s nekima imao dobru komunikaciju i saradnju, dok su neki od njih za njega trajno bili đavoli i prokletnici.

Zapažamo da ovo nije jedini slučaj u kojem 'Usāma, opisujući događaje i doživljaje iz svoga života, demonizuje sliku Franaka nazivajući ih đavlom, sotonom i sl. Već ranije smo pisali o tome⁷⁷, tako da se u ovom dijelu nećemo šire doticati izraza „đavo“ i njegovih konotacija, ali ćemo napomenuti da za one koji se upuste u svijet 'Usāminih sjećanja i memoara, ovaj izraz, kao i izraz „prokletnik“, oblikuje jednu negativnu sliku, na koju se čitalac vraća svaki put kad je nanovo pročitao ili naiđe na prizor rata ili nekog lošeg postupka. Retorički postupci demoniziranja Drugih imaju snažan utjecaj na formiranje predodžbi o njima.

„Otuda, na osnovu uzvišenosti misli i stremljenja, i nastaju razlike među ljudima. Otac – neka mu se Allah smiluje – govorio mi je ne jednom: 'Za svaku dobru stvar u nekoj vrsti može se iskazati jednaka vrijednost kroz veći broj loših stvari iste vrste. Tako, na primjer, dobar konj vrijedi sto dinara, a pet loših konja također sto dinara. Ovo važi i za kamile, razne vrste odjeće i slično. Jedini izuzetak je Adamovo koljeno, jer hiljadu loših ljudi nije vrijedno jednog odličnika.' I bio je u pravu – neka mu se Allah smiluje!“⁷⁸

Ovim riječima je 'Usāma napravio uvod u kazivanje o događaju iz 1130. godine. Naime, 'Usāma je uputio svog slugu na put zbog nekog važnog posla. Ovaj je u putu unajmio mazgu od nekog kršćanina po imenu Junan. Dogovorili su se, mazga je preuzeta, a Junan se vratio kući. Slugu je, međutim, zajedno s karavanom kojoj se priključio, neki čovjek upozorio da se ispred njih nalaze razbojnici. U nedoumici, nisu znali šta učiniti, da li nastaviti s putovanjem ili se vratiti, a dok su stajali, dođe Junan. Čuo je da ih vreba opasnost na putu pa je došao da ih provede i, zaista, odvratio je od njih razbojнике, te kad su se našli u potpunoj sigurnosti, on se vratio.⁷⁹

⁷⁶ Isto, str. 96.

⁷⁷ Vidi poglavlje *Đavoli*

⁷⁸ Ibn Munqid, op. cit, str. 92.

⁷⁹ Vidi: Isto, str. 92, 93.

Primjećujemo da se kolektivno negativna slika Franaka, u navedenom slučaju, mijenja radi jednog pojedinca i – u njegovom slučaju, a bez obzira na vjrsku pripadnost – postaje pozitivna, krećući se ka prijateljskoj. U vezi s ovim, navest ćemo riječi al-Tawhīdiya:

„U suštini, svi narodi imaju zasluge i nedostatke isto kao što su uvijek dijelili mnoge zajedničke stvari i koncepte o životu. Ali, svaki narod je gajio specifične osobine koje drugi nije gajio. Naravno, u onome što dijele, ima nekih stvari koje su dobre, ali ima ih i koje su loše. Nepotrebno je podsjećati se da svi narodi imaju nešto zajedničko, a to je da svaki ima svoje prednosti i vrline.“⁸⁰

Kako uočavamo iz navedenog odlomka *Knjige pouke*, samo Junanovo porijeklo nije razlog neprijateljstvu. Naprotiv, došlo je do saradnje s muslimanima. Moglo bi se zaključiti da, s obzirom da se kulturne razlike, na određeni način, nalaze svuda i među svima, one same po sebi nisu te koje vode direktno u sukob. „Jer kada bi samo postojanje kulturnih, etničkih, religijskih i drugih razlika bilo dovoljno za izazivanje sukoba, odavno nas više ne bi bilo. Kulturne razlike u sasvim određenim političkim okolnostima postaju samo 'izgovor', a kultura postaje sredstvo političke mobilizacije i odbacivanja 'Drugoga'.“⁸¹

Važno je naglasiti da se ipak slika Drugoga postepeno mijenjala, da nisu svi Franci smatrani lošima i krivcima za određena zla, naročito niži slojevi društva koji su doživljavani kao potlačeni i prinuđeni na određene radnje, a ta promjena predodžbi, ondosno kontinuitet negativnih prikaza se naročito smanjio ukoliko se radilo o Drugima koji su počeli poprimati Naše osobine. Takvu skupinu Drugih se prikazuje odmjereno i s više uvažavanja. Tako ćemo u nastavku pisati o djelimičnom prilagođavanju pojedinih Franaka, kao i onima koji nisu bili u stanju ili želji da to učine.

4.6.1. Neprilagodljivost

„Franki su – prokleo ih Alah! – upravo prokleta rasa i ne mogu se privići ni na koga sem na pripadnike svoga roda.“⁸²

Navedenim riječima 'Usāma počinje priču o franačkoj neprilagodljivosti. Naime, kazuje o jednoj franačkoj robinji koju je njegov otac poslao svom prijatelju emiru Šihabuđinu Maliku.

⁸⁰ N. Hermes, op. cit, str. 176.

⁸¹ R. Jeknić, op. cit, str. 305.

⁸² Ibn Munqid, op. cit, str. 151.

Ta Frankinja je emiru rodila sina Vedrana, kojeg je otac odredio za svog nasljednika. Nakon očeve smrti, Vedran poče upravljati gradom, međutim, stvarni upravljač je bila njegova majka. Jednog dana ona se dogovorila s nekim ljudima da se pomoću užeta spusti iz tvrđave i pobjegne u franački grad. Tamo se preudala za nekog franačkog obučara.

Sljedeći primjer je također vezan za franačke zarobljenike. Među njima je bio i jedan mladić koji je nakon nekog vremena prihvatio islam. Naučio je obrađivati kamen, a 'Usāmin otac mu je pomogao i da se oženi i namjesti dom. Nakon što je dobio dva sina te oni porastoše, povede ih, kao i njihovu majku, u Arameju i tamo se ponovo pokrsti.⁸³

Međutim, vidjet ćemo da stvar nije tako izričita kako se čini. I sam 'Usāma će nam kazati da se određeni broj Franaka na neki način prilagodio muslimanskom načinu života. U kojoj je to mjeri, možemo izvesti zaključak na osnovu onoga što će biti spomenuto u vezi s tim „djelimičnim prilagođavanjem“.

Svaki novi pridošlica u franački kraj mnogo sirovije naravi od onih koji su se tu već udomačili i dugo imali kontakte s muslimanima.⁸⁴ Ovakvim interpretativnim modelom, autor suptilno tvrdi da je „Drugi“ humano i civilizacijski zaostao za „Nama“. Primjer Njihove grube neotesanosti, kako reče 'Usāma, je i sljedeći slučaj, ranije smo ga navodili, ali ćemo ga ponovo i ovdje spomenuti. Svaki put kad bi 'Usāma posjećivao Jerusalem, odlazio bi do Mesdžidul-Aksa, uz koju se nalazila mala bogomolja koju su Franci pretvorili u crkvu. Kad bi ulazio u Aksu, templari bi mu oslobađali malu džamiju da u njoj klanja. Jedne prilike, kad je 'Usāma stao na namaz, ustremi se na njega jedan Franak, okrenu mu lice prema istoku i reče: „Ovako se moli.“ Tad priskoči nekoliko templara, koji ga zgrabiše i udaljiše od 'Usāme. Onaj čovjek ponovo nasrnu, a templari ga izbaciše i počеше da se izvinjavaju 'Usāmi, govoreći da je on stranac i da je tek nedavno došao iz franačkih krajeva i nikada ranije nije vidio da se neko moli drugačije sem okrenut ka istoku. 'Usāma je bio zaprepašten ponašanjem tog đavola, promjenom boje njegovog lica, drhtanjem i bijesovima koji su ga spopali pri pogledu na nekoga ko se moli okrenut prema Mekki.⁸⁵

Možemo primijetiti da je 'Usāma prilično često dolazio u kontakt s Francima, mimo onog na bojnopolju. Naslućujemo da, uprkos svim razlikama i mogućim nedaćama, muslimani su, kao i Franci, dobrim dijelom bili znatiželjni i voljni upoznati Drugoga, bili su spremni i za

⁸³ Vidi: Isto, str. 151, 152.

⁸⁴ Vidi: Isto, str. 156.

⁸⁵ Vidi: Isto, str. 155, 156.

uvažavanje Drugoga, a sve ovisno o okolnostima i u vlastitim granicama. Mimo ratova, razmirica i konflikata, među Francima i muslimanima postojala su i primirja, razmjene zarobljenika, pregovori, a u nekim slučajevima, i sklapanja brakova i ljubav. Zaključuje se da „sve kulture vrše utjecaj jedna na drugu; nijedna nije jedinstvena i čista (...)“⁸⁶ „Možda je vrijeme da se prizna i prepozna činjenica da je usmjeravanje nečije znatiželje prema Drugom previše univerzalno da bi se moglo shvatiti kao isključiva vrlina jedne određene kulture.“⁸⁷

Dakle, uočava se da 'Usāma nije cijelokupni franački narod svrstavao u negativce, zle ili loše, već uglavnom njihove velikaše, za kojima su se povodile mase, tako da nije izneseno negativno mišljenje prema svim kršćanima. U Usaminom tekstu očituje se shvaćanje da su Franci donekle sposobni da budu „bolji“ ukoliko se udruže i poistovijete s „boljima“.

4.6.2. Udomaćeni

Zanimljivo je 'Usāmino zapažanje da „među Frankima postoje ljudi koji su se sasvim udomaćili u našoj zemlji i uspostavili bliske veze s muslimanima. Takvi su mnogo bolji od novopridošlih iz njihovih krajeva, ali oni predstavljaju izuzetak i po njima se ne može suditi.“⁸⁸ Kao primjer je naveo jednog Franka koji jede hranu kao i muslimani i u čiju kuću ne ulazi svinjetina. Ta posjeta ovome Franku, 'Usāmi je omogućila da spozna neke franačke običaje i vrijednosti. Ovaj momenat nam je bitan iz više razloga:

Prvo: iz cjelokupne prikazane slike Drugih vidljivo je da ih 'Usāma smatra uglavnom iracionalnima, a o tome govori i naredni citat: „zbog njihovog pridržavanja kršćanstvu, Bizantinci su iracionalni i intelektualno slabi. Čini se da razum ne zauzima nikakvo mjesto kod Bizantinaca, budući da je glavno načelo njihove 'neispravne' vjere udaljeno od razuma.“⁸⁹

'Usāma određenim brojem svojih navoda saopćava da on u Francima vidi urođenu vjersku lahkovjernost, mogli bismo reći da ih smatra zarobljenicima zablude. Možemo povući paralelu između navedenog i 'Usāminih opisivanja Franaka i njihovih, za njega, nerazumnih postupaka. U dijelu rada koji smo naslovlili *Nevjernici* iznijeli smo 'Usāmine opise događaja u kojem je neki Franak opisao svoju vjeru, što za njega nije bilo razumski pojmljivo.

⁸⁶ R. Jeknić, op. cit, str. 307.

⁸⁷ N. Hermes, op. cit, str. 176.

⁸⁸ Ibn Munqid, op. cit, str. 163.

⁸⁹ N. Hermes, op. cit, str. 150.

Drugo: iako je postao blizak s nekolicinom Franaka, 'Usāma ih i dalje nije smatrao dostojnim moralnih vrlina, osim malog broja koji su, iz raloga što su bili u bliskom kontaktu s muslimanima, postali civilizovaniji. Ako bismo i mogli povjerovati da taj narod ima kvalitete, mimo hrabrosti, uzrok tih vrlina bi bilo poistovjećivanje s muslimanima.

Treće: moramo istaći da autor, iako praveći tu razliku između „ranije doseljenih“ i „novopridošlih“, nastoji da prizna da kod Njih, iako rjeđe, ipak uočava ljudskost. Dakle, uočavanje pozitivnih osobina je ishod direktnog kontakta sa Drugim i njegovom svakodnevnicom. Uzevši u obzir vrijeme 'Usāminog života, mogli bismo zaključiti da se slika Drugoga – Franaka – u očima muslimana donekle mijenjala. Ne možemo sa sigurnošću tvrditi, ali možemo pretpostaviti da je uzrok tih mijenjanja suživot na koji su obje strane bile primorane u različitim vremenskim i političkim okolnostima. Shodno tome, okruženju i vremenu, obje kulture su se pri dodiru jedna s drugom miješale, nešto prihvatale, nešto odbijale, ali, prema svemu sudeći, i mijenjale. Samim tim, donekle se mijenjala i slika Drugoga.

5. ZAOSTALOST FRANAKA

Historičari ističu da su u vrijeme invazije na zemlje Šama u 12. stoljeću Zapadnjaci veoma zaostajali na polju nauke u odnosu na arapske muslimane.⁹⁰ Ta zaostalost se ogledala u svim naučnim i tehničkim područjima. Još u vrijeme Hārūna al-Rašīda, dakle u 9. stoljeću, islamski svijet, s Bagdadom kao tadašnjim centrom, centrom najnaprednije civilizacije na planeti, najjače i najbogatije države na svijetu, imao je razvijenu medicinu, hiljade liječnika, besplatnu bolnicu, poštansku službu, tadašnje banke, vodovodni i kanalizacijski sistem i tvornicu papira.⁹¹ Osvrnuvši se na navedeno, ističemo da se najveći procjep između razvijenog Istoka i „primitivnog“ Zapada javio u medicini.⁹² U ovom poglavlju će biti riječi upravo o toj disciplini, kao i o sistemu pravde kod Franaka.

5.1. Ograničenost uma

Na više mjesta u *Knjizi pouke* ćemo naići na to da se 'Usāma čudi Francima. Jedne prilike je neki musliman prodao jednom Franku konja. Služio ga je godinu dana, a zatim uginuo. Zbog toga Franak zatraži da mu se vrati novac koji je dao za konja. „Mi mu odgovorismo: 'Kupio si ga, jahao ga, kod tebe je uginuo. Na osnovu čega tražiš sad novac nazad?' 'Dali ste mu da popije nešto od čega je uginuo posle godinu dana', obrazloži Franak svoje potraživanje. Nismo se mogli načuditi tolikom nepoznavanju stvari i ograničenosti njegovog uma.“⁹³

Ovim primjerom ne možemo dokazati da je spomenuti Franak bio nerazuman ili je želio da izvrši prevaru. Kada bi i bila dokazana njegova maloumnost, to nikako ne bi moglo da bude razlog da se ta osobina pripíše cijelom jednom narodu. Na mnogo mjesta ćemo naići na mudre i razborite postupke Franaka, što je i sasvim logično za bilo koju zajednicu ljudi - da postoje racionalniji pojedinci u odnosu na druge. Međutim, zašto nam je 'Usāma spomenuo ovaj primjer? Postoji još nekoliko njegovih iskustava koje bismo mogli povezati s opisom maloprije spomenutog čovjeka.

⁹⁰ Vidi: al-Saqrāt, op. cit, str. 81.

⁹¹ Vidi: A. Maalouf, op. cit, str. 97.

⁹² Isto, str. 205.

⁹³ Ibn Munqid, op. cit, str. 115.

„Slava Tvorcu i Stvoritelju! Svako ko se dobro uputi u franačke stvari, ne može a da ne veliča i ne slavi Uzvišenog Allaha, jer vidi da su oni poput životinja, da posjeduju vrline hrabrosti i borbenosti i ništa drugo, upravo kao što se životinje odlikuju snagom i sposobnošću da nose teške terete. Ispričat ću sada nešto o njihovim postupcima i čudnovatosti njihovog rasuđivanja.“⁹⁴ Ovakvim uvodom 'Usāma je u svojoj *Knjizi pouke* počeo da eksplicitnije govori o osobinama i naravi Franaka. Kroz razne primjere upoznaje nas s njihovom medicinom, zabavama, sudovima, moralu i sl. Život među Francima smatrao je nesrećom, kao i njihovu kulturu. Ne pridaje nikakav značaj njihovim metodama odgoja niti ih smatra superiornijim. U vezi s tim, 'Usāma nam priča o jednom događaju. Naime, franački vitez koji se bio zbližio s 'Usāmom za vrijeme kada je došao da obavi hodočašće, odlučivši da se vrati u svoju zemlju, reče 'Usāmi da bi volio da 'Usāma s njim pošalje svog sina kako bi vidio franačke vitezove i naučio se razumnosti i viteštvu. Kada se vrati, kako reče franački vitez, bit će kao svaki razuman odrastao čovjek. Kad bi njegov sin bio zarobljen, kako kaže 'Usāma, ropstvo bi za njega bilo manja nesreća, od odlaska u franačku zemlju, te nije pristao na taj prijedlog.⁹⁵

Iz ove 'Usāmine bilješke možemo razumjeti da je i jedna i druga strana smatrala svoje „Mi“ superiornijim u odnosu na „Druge“. Ono što Franak podrazumijeva pod razumnost, 'Usāma smatra nerazumnim prijedlogom koji „ne može poteći iz pametne glave“. Prostor na kojem su živjeli Franci, ovim se nedvojbeno opisuje u negativnom smislu, dok je i u Frankovoj viziji 'Usāmina domovina „jedna ostarjela slika koja iščekuje njegova obnoviteljska pregnuća“⁹⁶, a oko slične ideje će se kasnije formirati zapadnjačka misao prema kojoj Orijentalci ne znaju ništa, a naročito oni koji su muslimani.⁹⁷

Možemo zaključiti da 'Usāma nije imao ambicije i želje da upozna matične zemlje Franaka, kao što nije želio ni da njegov sin otputuje u franački kraj i upozna se s njihovom kulturom iz prve ruke, kao očevidac. Da li iz straha od gubljenja vlastitog identita pa čak i života, možda zbog iskustva određenih pojedinaca, ili pak iz jednostavne neradoznalosti i samodovoljnosti, ili nekog drugog razloga, za takvo upoznavanje i istraživanje, postojala je neka barijera.

⁹⁴ Isto, str. 153.

⁹⁵ Isto, str. 153, 154.

⁹⁶ Edward W. Said, *Orijentalizam*, preveo sa engleskog jezika: Rešid Hafizović, Svjetlost, Sarajevo, 1999, str. 216.

⁹⁷ Isto, str. 217.

Međutim, kako bismo objektivno sagledali situaciju te zaključili da li se radi o diskursu koji uključuje rasizam ili šovinizam, odnosno da li pokušava nametnuti superiornost jednog kulturnog identiteta nad drugim, potrebno je vratiti se u historijski kontekst događaja.

„(...) zbog vlastitog egocentrizma i isključive prosudbe na osnovi samih sebe, uvijek zapažamo samo ono što je ruglo kod drugih, pa tako izricanjem estetskog suda vlastite navike proglašavamo idealom. No nešto ne može biti ruglo samo po sebi, nego to postaje tek zbog naše predodžbe, dakle nalazi se u području imaginarnoga. Društveno-povijesni kontekst od ključne je važnosti za nastanak takvih predodžbi kao i sustav ideja i ideologija koje u tom kontekstu dominiraju. Drugi nisu homogena skupina u nekom društvu i njihova je drugost diferencirana, no svi se oni nalaze u području imaginarnoga jer nastaju na temelju predodžbe o alteritetu.“⁹⁸

„Da se nauči razumnosti i viteštvu“ – ovaj iskaz očituje da strana koja ga izgovara ima osjećaj superiornosti i dominacije nad Drugim. Međutim, isti dojam možemo steći i iz 'Usāmine reakcije, tj. da je upravo njegova strana nepotrebna franačke kulture, jer je za njega ono što Franci nazivaju „razumnim“ često „nerazumno“. „Zbog podvojenosti doživljaja istog prostora nastaju brojna subjektivna viđenja objektivne stvarnosti.“⁹⁹ I jedna i druga strana izražavaju moć i sposobnost, svoju neovisnost o Drugome. Moć je „reprodukovana u diskursnim mrežama u svakoj tački u kojoj neko ko 'zna' prenosi znanje nekome ko ne zna“¹⁰⁰

Navest ćemo još jedno 'Usāmino sjećanje u kojem Franka naziva neznačicom. To sjećanje je vezano za osvajanje grada Amida, prilikom čega je dogovoreno da se taj grad preda, a bitan zadatak je povjeren „jednom Franku, po imenu Jaruk, (...) a koga je čitava vojska mrzela i prezirala zbog njegove pogane naravi.“ Međutim, stvari se nisu odvijale kako je planirano, a „sve ovo što se zbilo došlo je kao posljedica Fahrudinovog oslanjanja, u tako važnoj misiji, na jednog golobradog neznačicu, umesto da stvar poveri iskusnijim emirima.“¹⁰¹

Kako je 'Usāma osuđivao franački moral i ponašanje, prilično opširno opisujući njihovo stanje, u sličnoj mjeri je iskazao neslaganje i s njihovim (ne)znanjem u medicini, pravosuđu i dr. Što ih je više upoznavao, imao je sve lošije mišljenje o njima.

⁹⁸ D. Mllinarić i S. Gregurović, op. cit, str. 361.

⁹⁹ Isto, str. 348.

¹⁰⁰ Lila Gandhi, „Edvard Said i njegovi kritičari“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Knjiga 42, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu FF-press, Zagreb, 2010, str. 111.

¹⁰¹ Ibn Munqid, op. cit, str. 98.

5.2. Medicina

„Rasprave o kulturnoj različitosti često se svode na povezivanje kulture i prirode gdje se kulturne razlike shvaća kao zadane, odnosno ovisne o etničkim korijenima, psihološkim datostima, okolišnim faktorima ili specifičnoj genetskog građi. U takvoj vrsti diskursa Drugi se prikazuje kao stran, dalek i manje razvijen, a kulturna različitost kao nešto nepoželjno (Triandafyllidou, 2001: 55). Takva Drugoga želi se isključiti u fizičkome i simboličkom smislu, a kao razlog navodi se postizanje reda i harmonije u društvu. Civilizacijske razlike toga vremena ogledaju se u suprotnostima na razini binarnih opozicija: civilizacija-barbarstvo, zakonje-bezakonje, grad-divljina, središnje-periferno. Predodžbe o Drugome posebno dolaze do izražaja prikazivanjem njegovih sociokulturnih, konfesionalnih, civilizacijskih, ekonomskih, dobrih, rodnih i nekih drugih obilježja.“¹⁰² Podlogu za nastajanje kulturnih stereotipa kroz prikaze Drugoga i drugačijega pronaći ćemo i u primjerima koji ilustriraju postojanje različitih medicinskih praksi među muslimanima i Francima.

U vrijeme kad je arapska medicina bila na visokom stepenu razvoja, i kada je medicinska pomoć koja je tada stajala na raspolaganju u Damasku, bila među najboljima na svijetu, kada je, kako to opisuje putnik Ibn Ğubayr, svaka bolnica imala administrativne radnike koji su vodili zabilješke koje su sadržavale ime pacijenta, troškove potrebne za njihovu njegu i prehranu te različite druge vrste informacija, a liječnici dolazili svakoga jutra da pregledaju pacijente i propišu lijekove i dijete koje ih mogu izliječiti, ovisno što je bilo potrebno za svakog od njih,¹⁰³ 'Usāma nam donosi zanimljive priče o franačkim metodama liječenja.

Nakon što se izaslanik 'Usāminog oca vratio iz posjete Francima u svojstvu ljekara, opisao im je tamošnje stanje. Bili su mu dovedeni čovjek s čireom na nozi i žena koja je болоvala od sušice, on im je propisao lijekove te su se počeli oporavljati. Međutim, prema zapažanju franačkog ljekara, propisana terapija je bila nestručna te je čovjeka s bolesnom nogom upitao da li više voli umrijeti s dvije noge ili živjeti s jednom. Pošto reče da bi radije živio s jednom nogom, ljekar reče da mu se odsiječe bolesna noga. Kako od prvog udarca noga ne bi presječena, od drugog se rasprsnu koštana srž, a pacijent izdahnu. Što se tiče žene koja je imala sušicu, reče da joj na glavi sjedi đavo pa da je obriju. Tad ona presta s ranije propisanom terapijom pa joj

¹⁰² D. Mllinarić i S. Gregurović, op. cit, str. 358.

¹⁰³ Vidi: A. Maalouf, op. cit, str. 177, 178.

se stanje pogorša. Potom ljekar izjavi da joj se đavo sada nalazi u glavi, napravi joj rez u obliku krsta, na tom mjestu odra kožu do lobanje i ispunji solju te ona na licu mjesta izdahnu.¹⁰⁴

Spominje se još jedan slučaj sličnih metoda liječenja, koje se ustvari pokazuju metodama usmrćivanja. Naime, razbolio se franački riter te su njegovi bližnji pozvali svećenika da ga pogleda, nadajući se da će od njegovog dodira da ozdravi. Međutim, ovaj mu u nozdrve stavi vosak te bolesnik izdahnu. Na cjelokupnu situaciju reče da se bolesnik mučio, a on mu muke skratio.¹⁰⁵

Iako je saznao za spomenute „metode liječenja“, 'Usāma navodi da je bio svjedok i nečemu sasvim dugačijem. Tako nastavlja priču spominjući da je franački kralj imao rizničara viteza Bernarda, „jednog od najprokletijih i najpokvarenijih među Frankima“¹⁰⁶. Njega je udario konj u nogu, od čega su mu se otvarale rane, a 'Usāma se tada molio za njegovu smrt. Dođe jedan franački ljekar koji ukloni mehleme s noge i počne da je ispire jakim sirćetom. Uskoro rane zacijeliše, a „bolesnik se oporavi i ponovo postaje sličan sotoni“¹⁰⁷.

5.3. Pravosuđe

Uzevši u obzir islamski sistem pravosuđa, kao i samo racionalno poimanje stvari, ono što je 'Usāma zabilježio u vezi s franačkim pravosuđem je za njega itekako začuđujuće i nerazumno. Nakon razočarenja u pogledu humora i medicine, „njegova ljubazna nadurenost zgrčila se u grimasu potpunoga gađenja kada je svjedočio onome što Franci nazivahu pravdom.“¹⁰⁸ Naveo je neke događaje i metode koje ćemo mi ukratko spomenuti.

Prvi zabilježeni događaj je dvoboj na smrt između osumnjičenog za počinjeni prekršaj i bilo kojeg neosumnjicenog čovjeka, u datom slučaju, kovača. Pobjednik je nevin, a gubitnik mrtav.

Potom se navodi da bi stavili ogromno bure i napunili ga vodom. Odozgo su stavili nešto kao drveni doboš. Optuženom su vezali ruke, obavili konopac oko ramena i bacili u bure. Ako je

¹⁰⁴ Vidi: Ibn Munqid, op. cit, str. 154, 155.

¹⁰⁵ Vidi: Isto, str. 160.

¹⁰⁶ Isto, str. 155.

¹⁰⁷ Isto, str. 155.

¹⁰⁸ A. Maalouf, op. cit, str. 203.

nevin, potonut će pa će ga izvući konopcem, a ako je kriv neće ni potonuti. Iako se trudio da potone, ali nije uspio, optuženog su, u navedenom slučaju, kaznili time što su ga oslijepili usijanom iglom.¹⁰⁹

'Usāma se iskreno zgražavao nad ovakvim načinom rješavanja sporova, s obzirom da je u dvanaestom stoljeću kod Arapa suđenje bilo ozbiljno shvaćeno i ozbiljno mu se pristupalo po tačno utvrđenim procedurama. Na osnovu navedenih događaja, ne možemo tvrditi da li je 'Usāma prisustvovao i nečemu drugačijem, nekim drugim, racionalnijim suđenjima. Uglavnom, ovim se odašilje negativna slika izrazito lošeg stanja franačkog pravosudnog sistema.

¹⁰⁹ Vidi: Ibn Munqid, op. cit, str. 161-163.

ZAKLJUČAK

Fokusirajući se na pitanje Drugosti u *Knjizi pouke* 'Usāme ibn Munqida, nastojali smo predstaviti sliku Franaka u očima arapsko-islamskog svijeta u burno vrijeme križarskih ratova, kroz prizmu autorovih pripovijedanja čiji su predmet brojni susreti i kontakti, prepričavanja događaja njegovih poznanika, kao i lična iskustva samog autora. Kao i svi kulturalni susreti, tako i susret srednjovjekovnih muslimana sa euro-kršćanima donijeli su sa sobom međusobnu razmjenu i utjecaje kultura, pozitivna i negativna iskustva, bitne historijske zabilješke, ali i elemente predrasuda, nekada pretjerivanja, te svjesno i nesvjesno osuđivanje Drugoga na osnovu vlastitih predodžbi i mišljenja.

S obzirom da je rođen u uglednoj muslimanskoj porodici, kako je i za očekivati, uočili smo da se 'Usāmini zapisi o Drugima vežu ponajviše za ono što je istovijetno ili suprotno upravo tim odrednicama – ugled i islam.

Analizirajući autorove navode, kao i imajući u vidu njegovo nastojanje da bude što objektivniji i realniji, zaključujemo da je prikaz *Drugoga* u djelu *Knjiga pouke* preovladavajuće negativan. Drugi se hvali zbog izrazitih ratničkih vrlina, istaknute hrabrosti, izdvajajući te osobine kao gotovo jedine pozitivne. Insistirajući u navođenju primjera prevare, oholosti, moralne inferiornosti, vjerske zablude, nepravednog pravnog sistema, manjka higijene, medicinskih usluga i sl, autor, svjesno ili ne, ocrnjuje Drugoga.

Usama svoje memoare nije pisao hronološki, tako da je ponekad teško uhvatiti slijed događaja u *Knjizi pouke*. Međutim, kada hronološki posmatramo njegova iskustva s Francima, uviđamo da se negativna tamna slika donekle mijenjala i da ne obuhvata u potpunosti sve Druge. Što su Franci bili bliže i duže s muslimanima, imali su i više zajedničkih, odnosno sličnih osobina, opet u zavisnosti od njihove (ne)prilagodljivosti, te su tako bili privilegovani da ih se ne prikaže u toliko tamnoj slici. U 'Usāminom kazivanju postoji razlika u načinu prikazivanja Franaka koji su tek došli sa Zapada i onih koji su već duže vrijeme u kontaktu s muslimanima.

LITERATURA

- 'Abūd, Ḥasan, *Kitāb al-'I'tibār li 'Usāma ibn Munqid̄. Al-'amīr wa al-siyāsiyy wa kitāb al-sīra al-datiyya fī al-marḥala al-ḥariġa 1095-1188*, <https://www.saouss.com/alhayat/31222866>, (zadnja posjeta 12.2021)
- al-'Arīs, 'Ibrāhīm, *Kitāb al-'I'tibār li 'Usāma ibn Munqid̄: 'I ḥtarim al-'ā(h)ar wa law kāna 'aduwwak*, 2012.
<https://aljam1.com/كتاب%20الاعتبار%20لأسامة%20بن%20منقذ%20منقذ%20احترم%20الآخر%20ولو> (zadnja posjeta 12. 2021)
- Fikrī, Walīd, *Kitāb al-'I'tibār li 'Usāma ibn Munqid̄: 'Awwal sīra datiyya fī al-tārīḥ al-'arabiyy*, Raseef22, Bejrut, Liban, 2016.
<https://raseef22.net/article/63749-كتاب-الاعتبار-لأسامة-بن-منقذ-أول-سيرة> (zadnja posjeta 12.2021)
- Gandi, Lila, „Edvard Said i njegovi kritičari“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Knjiga 42, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu FF-press, Zagreb, 2010, str. 104-114.
- Hermes, F. Nizar, *The (European) Other in Medieval Arabic Literature and Culture Ninth-twelfth Century Ad*, Palgrave macmillan, New York, 2012.
- Al Jazeera Bakans, *Križarski ratovi u očima Arapa*, <https://youtu.be/n9yEzd8vLBU> (zadnja posjeta 6.3.2022)
- Jeknić, Ranka, „Kulturni imperijalizam Zapada u djelu Edwarda W. Saida“, *Migracijske i etničke teme*, Vol. 22, br. 33, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2006, str. 289-308.
- Kolak, Arijana, „Dalmatinsko-Mađarski odnosi 1848./1849. Slika Mađara u Zori dalmatinskoj“ u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 23, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2005, str. 245-255.
- Maalouf, Amin, *Križari u očima Arapa*, preveo sa engleskog jezika: Adnan Omanović, Bemust, Sarajevo, 1999.
- Mlinarić, Dubravka i Gregurović, Snježana, „Kartografska vizualizacija i slika Drugoga na primjeru višesturko graničnih prostora“, *Migracije i etničke teme*, 27, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2011, str. 345-373.

- Qayṭāz, Muḥammad ‘Adnān, *'Usāma ibn Munqid wa al-ḡadīd min 'ātārih wa 'aš 'ārih*, <https://www.saouss.com/alhayat/30971934> (zadnja posjeta: 1.2022)
- Said, Edward, *Orijentalizam*, preveo sa engleskog jezika: Rešid Hafizović, Svjetlost, Sarajevo, 1999
- al-Saqrāt, Barā'a Maḥmūd, *Kitāb al-'I'tibār li 'Usāma ibn Munqid dirāsa taḥlīliyya*, magistarski rad, Univerzitet Mu'ta, Mu'ta, Jordan, 2011.
- Serdarević, Korana, „Imagološki pristup u nastavi književnosti: Predodžba Roma u noveli Tena J. Kozarca usporedno s trima tekstovima suvremenih hrvatskih autora“, *Sic: časopis za književnost, kulturu i književno prevođenje*, Vol. 9, br. 2, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019.
- Švigir, Domagoj, „Slika „drugoga“: predodžbe o Srbima u hrvatskim udžbenicima povijesti za osnovnu školu od 1990. do 2012. godine“, *Historijski zbornik*, Vol. 71, br. 1, Društvo za hrvatsku povjesnicu, Zagreb, 2018, str. 105-134.
- Tomljenović, Ana, „Slika Hrvata u srpskim i Srba u hrvatskim udžbenicima povijesti za osnovnu školu“, *Povijest u nastavi*, Vol. X, br. 19 (1), Društvo za hrvatsku povjesnicu, Zagreb, 2012, str. 1-32.
- 'Usāma ibn Munqid, *Kit āb al-'i 'tibār*, Al-maktab al-'islāmiyy, Bayrūt, 2003.
- 'Usāma ibn Munqid, *Knjiga pouke*, preveo sa arapskog jezika: Darko Tanasković, Partenon, Beograd, 2008.